

*Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal*  
ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X  
June / Haziran 2020, 24 (1): 367-389

**Osman Nuri Taşkent Öncülüğünde Bir Kıraat Eğitimi Kursu: Adapazarı  
Dârülhuffâzı**

*A Qirā'āt Education School, Led by Osman Nuri Taşkent: Dâr al-Ḥuffāz of Adapazarı*

**Nurullah Aydeniz**

Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi  
Din Eğitimi Bilim Dalı  
*Assistant Professor, Bilecik Şeyh Edebali University School of Islamic Studies  
Religious Education Department  
Bilecik, Turkey*

[naydenizsakarya@gmail.com](mailto:naydenizsakarya@gmail.com) <http://orcid.org/0000-0003-0297-4717>

**Article Information / Makale Bilgisi**

**Article Types / Makale Türü:** Research Article / Araştırma Makalesi

**Received / Geliş Tarihi:** 31 January / Ocak 2020

**Accepted / Kabul Tarihi:** 20 May / Mayıs 2020

**Published / Yayın Tarihi:** 15 June / Haziran 2020

**Pub Date Season / Yayın Sezonu:** June / Haziran

**Volume / Cilt:** 24 **Issue / Sayı:** 1 **Pages / Sayfa:** 367-389

**Cite as / Atıf:** Aydeniz, Nurullah. "Osman Nuri Taşkent Öncülüğünde Bir Kıraat Eğitimi Kursu: Adapazarı Dârülhuffâzı [A Qirā'āt Education School, Led by Osman Nuri Taşkent: Dâr al-Ḥuffāz of Adapazarı]". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 24/1 (Haziran 2020), 367-389.

<https://doi.org/10.18505/cuid.682895>

**Plagiarism / İntihal:** This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

**Copyright ©** Published by Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Sivas, 58140 Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuid>

**Abstract:** Dār al-Qur'āns, which were among the madrasas in the Ottoman period and where qirā'āt was taught, turned into the Qur'āns schools after the law on unity of education, enacted on March 3, 1924. That was the end of the institutional entity of qirā'āt education in Turkey. Afterwards, a number of qirā'āt teachers kept performing this education by their individual efforts. Among these teachers, Osman Nuri Taşkent who was the former head-imam of Nuruosmaniye Mosque in Istanbul was assigned as a Qur'ān teacher in Adapazarı in 1936. This research aiming to address Taskent's service as a public servant, his educational activities, and his role in the re-institutionalization of the qirā'āt education is planned as a qualitative case study and carried out by document analysis and interview techniques. In conclusion, this study has demonstrated that (a) this school which aimed to be offered in Adapazarı was planned as qirā'āt education school, (b) Taşkent was the responsible official teacher (c) 14 students graduated under his mentorship in Adapazarı, and (d) this institution was named as Dār al-Ḥuffāz of Adapazarı in his period. Moreover, it shows that after the leaving of Taşkent, this school maintained the education under the responsibility of Himmet Babaloğlu who is one of the former students; however, the type of education changed and turned into a general Qur'āns school.

**Summary:** With the law of unified education which is a turning point in the history of Turkish education, all educational institutions were gathered under responsibility of the Ministry of Education. However, madrasas were closed approximately two months later, even though it was not included in the law. Along with the madrasas, Dār al-Qurrā that are the institutions performing education on the recitation, memorizing, and the principles of reading the Qur'ān were also attempted to be closed with the similar understanding. However, the President of the Religious Affairs in this period opposed this attempt and these institutions turned into Qur'ān schools due to the insistences of the president that these institutions should maintain their education under the responsibility of the presidency of religious affairs. After this change, qirā'āt education lost its institutional entity.

Whether Dār al-Qurrās have been able to continue education since 1925 as Qur'ān schools is controversial. According to some researchers, the Qur'ān schools after this change were not closed as opposed to other religious institutions, imam hatip schools and Darülfünun Faculty of Theology, and continued their education. Another view is that these courses were officially opened for the first time in 1925, closed since 1929 with the alphabet revolution in 1928, but they restarted education in 1930 with the permission for limited locations in Anatolia and for some teachers in Istanbul. Another view is that the courses planned to be opened in ten places could not be activated due to some obstacles in 1925, but they could be opened after the closing of imam hatip schools after 1930.

In some studies, it is stated that the qirā'āt education, which lost its institutional existence with the conversion of Dār al-Qurrās to the Qur'ān schools, providing general Qur'ān education has been continued with individual efforts of some qirā'āt teachers such as Serezli Ahmed Şükrü (d. 1932), Hamdi Efendi (d. 1939), Akrepoğlu Osman Nûrî Taşkent (d. 1942), Ömer Aköz (d. 1952), (Ayağikesik) İsmail Hakkı Bayrı (d. 1972), Hasan Akkus (d. 1972) and Üsküdarlı Ali Efendi (d. 1976). In the same studies, it is also underlined that the science of qirā'āt regained an institutional entity only after the attempts of Tayyar Altıkulaç in 1968, with the sending of the Diyanet to Aşikkutlu, honorarily occupied with the science of qirā'āt in Uğurlu town of Of. However, the fact that Osman Nuri Taşkent was appointed in 1936 as Qur'ān teacher in Adapazarı while he had been the chief-imam of the Istanbul Nuruosmaniye Mosque reveals that the efforts for the institutionalisation of the qirā'āt education began much earlier.

This research aiming to address Taskent's service as a public servant, his educational activities, and his role in the re-institutionalization of the qirā'āt education is planned as a qualitative case study. The main problem in the study is whether the appointment of Osman Nuri Taşkent, the chief-imam of the Istanbul Nuruosmaniye Mosque in 1936, as a Qur'ān teacher in Adapazarı is an attempt to establish an institution of qirā'āt education in the early period of the republic, or not, and the some results are as follows:

In the diploma that he awarded Himmet Babaloğlu who one of his students in Adapazarı, Taşkent presented himself as assigned the teacher and tutor by Turkish Republic for those who want to memorize and learn the Qur'ân as well as to learn qirâ'ât according to books of Shâtibiyya and Durra in Adapazarı. This statement shows that his main reason for the leaving Istanbul was qirâ'ât education.

Before his appointment to Adapazarı in 1936, Taşkent was giving qirâ'ât education at the Nuruosmaniye Mosque. Accordingly, in his interview with Diyanet Magazine in 1989, Hızal who is one of previous students stated that he had received qirâ'ât education from Taşkent in Nuruosmaniye since the early 1930s. Moreover, in his ratification letter, he stated that Hızal got ratification for Taşhîh al-Ḥurûf on July 13th, 1933 and qirâ'ât on May 10th, 1935. These statements show that he was occupying with qirâ'ât education in Istanbul. In this case, it is not reasonable to assume that he was appointed in Adapazarı for general Qur'ân teaching.

Some documents also clearly reveal that Taşkent went to Adapazarı for qirâ'ât education, and the education he provided there is about qirâ'ât. Six years after Taşkent left Adapazarı, the informative letter which the Adapazarı muftî of the period wrote to the Presidency of Religious Affairs is perhaps the most important document. According to this document, 14 students studied Taşhîh al-Ḥurûf in Adapazarı graduated under his mentorship. However, it should be immediately stated that "Taşhîh al-Ḥurûf" in this letter means qirâ'ât education in consideration of that Babaloğlu and Hızal were among the 14 students. Because Babaloğlu learned qirâ'ât all of them from Taşkent as in his diploma and Hızal received diploma of Taqrîb. Furthermore, Himmet Babaloğlu and İsmail Uziş who were the students in Adapazarı submitted their petitions to ask the left position by Taşkent. These petitions are ones of the important documents proving that the process started with Taşkent in Adapazarı was qirâ'ât education. Accordingly, they both addressed their candidacy for Adapazarı Qur'ân teaching by emphasizing their qirâ'ât education and competence in this field.

A clear answer may not be given to the question of "Is the appointment of Taşkent as a Qur'ân teacher in Adapazarı individually given to him or is an institution established there?" in the context of his departure. However, some correspondences show that this education was an institutional activity for his period. Then, when it is aimed to identify qirâ'ât education as an institution for its period, the title of "Dâr al-Huffâz of Adapazarı" is used and Taşkent is described as "Adapazarı Qur'ân Teacher". Additionally, as Adapazarı Qur'ân teaching had an institutional quality, one of his students, Himmet Babaloğlu, was appointed to the relevant position after him.

**Keywords:** Religious Education, Qirâ'ât, Dâr al-Ḥuffâz of Adapazarı, Adapazarı, Osman Nuri Taşkent.

#### **Osman Nuri Taşkent Öncülüğünde Bir Kıraat Eğitimi Kursu: Adapazarı Dârülhuffâzı**

**Öz:** Osmanlı döneminde medreseler arasında yer alan ve kıraat eğitimi veren dârülkur'ânlar 3 Mart 1924'te çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu sonrasında Kur'ân kursuna dönüştü. Bu durum Türkiye'de kıraat eğitiminin kurumsal varlığının sonu oldu. Sonraki süreçte bazı hocalar bireysel gayretleriyle kıraat eğitimi sürdürdü. Bu hocalardan İstanbul Nuruosmaniye Camii eski başımanı Osman Nuri Taşkent, 1936'da Adapazarı'nda Kur'ân öğretmeni olarak görevlendirildi. Taşkent'in Adapazarı'nda Kur'ân öğretmeni olarak görevlendirilmesini, oradaki eğitim faaliyetlerini ve üstlendiği rolün kıraat eğitiminin yeniden kurumsal bir hüviyete kavuşması açısından önemini ortaya koymayı amaçlayan bu araştırma, nitel bir durum çalışması olarak planlanmış, doküman analizi ve görüşme teknikleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmayla Adapazarı'nda açılmak istenen kursun kıraat eğitim kursu olarak planlandığı, öğretici olarak Taşkent'in görevlendirildiği, Taşkent'in Adapazarı'nda 14 öğrenci mezun ettiği ve ilgili kurumun onun döneminde Adapazarı Darü'lhuffâzı olarak isimlendirildiği so-

nucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte Taşkent'in ayrılmasından sonra öğrencilerinden Himmet Babaloğlu'nun atanmasıyla ilgili kursun sürekliliğinin sağlandığı ancak eğitimin türünün değişerek genel bir Kur'an kursuna dönüştüğü saptanmıştır.

**Özet:** Eğitim öğretim tarihimizde bir dönüm noktası olan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile tüm eğitim-öğretim kurumları Maarif Vekâleti'ne bağlanarak tek çatı altında toplandı. Fakat sadece Maarif Vekâletine bağlanacağı belirtilen medreseler, kanunda yer almadığı halde yaklaşık iki ay sonra kapatıldı. Medreselerle birlikte Kur'an-ı Kerim'in öğretildiği, bir bölümünün veya tamamının ezberletildiği ve kıraat vecihlerinin talim ettirildiği kurumlar olan dârül-kurrâlar da benzer anlayışla kapatılmak istendi. Ancak dönemin Diyanet İşleri Başkanı araya girerek bu kurumların bir ihtisas okulu olduğu için başkanlığa bağlı olarak öğretime devam etmesi gerektiği yönündeki ısrarları sonucu ilgili kurumlar Kur'an kurslarına dönüştü. Bu dönüşüm sonrası kıraat eğitimi kurumsal varlığını kaybetti.

Dârülkurrâların Kur'an kursu olarak 1925 yılından itibaren eğitim-öğretime devam edip edemedikleri tartışmalıdır. Bazı araştırmacılara göre bu dönüşüm sonrası Kur'an kursları, din eğitimi veren diğer kurumlar olan imam hatipler ve Dârülfünûn İlahiyat Fakültesinin aksine kapatılmamış, eğitim öğretime devam etmişlerdir. Bir başka görüş ise Kur'an kurslarının resmî olarak ilk defa 1925 yılında açıldığını, 1928 yılındaki harf devrimi ile 1929'dan itibaren kapatıldığını ancak çok geçmeden 1930'da Anadolu'nun birkaç yeri ile İstanbul'da bazı hocalara kurs açma izni verilmesiyle yeniden eğitim-öğretime başladıkları yönündedir. Diğer bir görüş ise on yerde açılması planlanan kursların 1925'te bir takım engellemelerden dolayı faaliyetlere geçemediğini, ancak 1930 sonrasında imam hatip okullarının kapatılması ile açılmalarının mümkün olduğunu dile getirmektedir.

Bazı çalışmalarda, Dârülkurrâların genel Kur'an eğitimi veren Kur'an kurslarına dönüşmesiyle kurumsal varlığını kaybeden kıraat ilminin eğitiminin sonraki süreçte Serezli Ahmed Şükrü (öl. 1932), Hamdi Efendi (öl. 1939), Akrepoğlu Osman Nûri Taşkent (öl. 1942), Ömer Aköz (öl. 1952), (Ayağikesik) İsmail Hakkı Bayrı (öl. 1972), Hasan Akkuş (öl. 1972) ve Üsküdarlı Ali Efendi (öl. 1976) gibi bireysel çabalarıyla varlığını sürdürdüğü ifade edilmektedir. Aynı çalışmalarda, kıraat ilminin ancak 1968 yılında Tayyar Altıkulaç'ın girişimleriyle Of'un Uğurlu beldesinde fahri olarak kıraat ilmiyle meşgul olan Aşıkutlu'ya Diyanetin öğrenci göndermesi ile yeniden kurumsal bir hüviyet kazandığı belirtilmektedir. Ancak kıraat eğitimine bireysel olarak katkı sağladığı iddia edilen yukarıdaki isimlerden Osman Nuri Taşkent'in İstanbul Nuruosmaniye Camii başıamamı iken 1936'da Adapazarı'nda Kur'an öğretmeni olarak görevlendirilmesi kıraat eğitiminin yeniden kurumsallaşmasına yönelik çabaların çok daha erken dönemde başladığını ortaya koymaktadır.

Taşkent'in Adapazarı'na gidişini, oradaki eğitim faaliyetlerini ve üstlendiği rolün kıraat eğitiminin kurumsallaşması açısından önemini ortaya koymayı amaçlayan bu araştırma nitel bir durum çalışması olarak planlanmış ve yürütülmüştür. Çalışmada temel problem olarak belirlenen "1936 yılında İstanbul Nuruosmaniye Camii başıamamı Osman Nuri Taşkent'in Adapazarı'nda Kur'an öğretmeni olarak görevlendirilmesi, cumhuriyetin erken döneminde kıraat eğitimi veren bir kurum ihdas etme girişimi midir? sorusuna cevap aranmış ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Adapazarı'ndaki öğrencilerinden Himmet Babaloğlu'na verdiği icâzetnâmede Taşkent, kendisini "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin görevlendirmesiyle Adapazarı'nda Kur'an'ı ezberlemek, öğrenmek ve kıraatleri şâtıbiyye ve dürru tarikiyle almak isteyenlere Muallim ve Okutucu" şeklinde takdim etmiştir. Bu açıklama, onun İstanbul'dan ayrılış nedeninin kıraat eğitimi olduğunu ortaya koymaktadır.

Taşkent, 1936'da Adapazarı'nda görevlendirilmeden önce de Nuruosmaniye Camiinde kıraat eğitimi veriyordu. Zira öğrencilerinden Hızal, 1989'da Diyanet Dergisi'ne verdiği röportajda 1930'ların başından itibaren Nuruosmaniye'de Taşkent'ten kıraat eğitimi aldığını ifade etmiştir. Öte yandan Taşkent de Hızal'a icâzet verdiğini beyan eden yazısında onun tashîh-i hurûf-

tan icâzet tarihini 13.05.1933 ve aşereden 10.05.1935 olarak belirtmiştir ki bunlar onun İstanbul'da kıraat eğitimiyle meşgul olduğunu göstermektedir. Bu durumda onun genel bir Kur'an öğretimi için Adapazarı'nda görevlendirildiğini varsaymak makul değildir.

Ulaşılan bazı belgeler de Taşkent'in Adapazarı'na kıraat eğitimi için gittiğini ve orada verdiği eğitimin kıraat eğitimi olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bunlar arasında yer alan ve Taşkent'in Adapazarı'ndan ayrılmasından altı yıl sonra, 1945 yılında, dönemin Adapazarı Müftüsünün Diyanet İşleri Başkanlığına yazdığı bilgilendirme yazısı belki de en önemli belgedir. Söz konusu belgeye göre Taşkent, Adapazarı'nda tashîh-i hurûftan 14 öğrenci mezun etmiştir. Ancak hemen ifade edilmelidir ki dönemin Adapazarı müftüsünün ilgili yazıdaki "tashîh-i hurûftan" kastı kıraat eğitimidir. Zira bu 14 öğrenci arasında olduklarını varsaydığımız Babalıoğlu'nun icâzetnâmesinde kıraatlerin bütünü okuduğunun belirtilmesi ve Hızal'ın da Adapazarı'nda Takrib'den icâzet alması dönemin müftüsünün mezun öğrenciler için kullandığı "tashîh-i hurûf mezunu" ifadesini kıraat eğitiminin bütünü kapsayacak şekilde kullandığını göstermektedir. Fakat mevcut veriler çerçevesinde mezun olan diğer 12 öğrencinin de tashîh-i hurûftan ayrı olarak aşere ve takrib okuduğuna dair net bir şey söylemek mümkün değildir.

Adapazarı'ndaki öğrencilerinden Himmet Babalıoğlu ve İsmail Uziş'in Taşkent'in bıraktığı göreve talip olduklarını beyan eden dilekçeleri de Adapazarı'nda Taşkent ile başlayan sürecin kıraat eğitimi olduğunu delillendiren önemli yazılardandır. Zira ilgili dilekçelerde her ikisi de Adapazarı Kur'an öğretmenliğine aday olduklarını aldıkları kıraat eğitimi ve o alandaki yetkinliklerine vurgu yaparak ifade etmeye çalışmışlardır.

"Taşkent'in Kur'an öğretmeni olarak Adapazarı'nda görevlendirilmesi bireysel olarak ona verilen izin midir yoksa orada bir kurum ihdas edilerek mi görevlendirilmiştir?" sorusuna onun gidişi bağlamında belki net bir cevap verilemeyebilir. Ancak bazı yazışmalar onun dönemi için söz konusu eğitimin kurumsal bir faaliyet olduğunu göstermektedir. Bu nedenle onun dönemi için kıraat eğitimi kurum olarak dile getirilmek istendiğinde "Adapazarı Dârülhuffâzı" ismine yer verilirken Taşkent söz konusu olduğunda "Adapazarı Kur'an Öğretmeni" nitelemesinde bulunulmuştur. Bununla birlikte Adapazarı Kur'an öğretmenliği kurumsal bir nitelik taşıdığı için Taşkent'in ardından öğrencilerinden Himmet Babalıoğlu ilgili göreve atanmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Din Eğitimi, Kıraat, Adapazarı Dârülhuffâzı, Adapazarı, Osman Nuri Taşkent.

## Giriş

Eğitim öğretim tarihimizde bir dönüm noktası olan ve cumhuriyetin ilanından kısa süre sonra 3 Mart 1924'te çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile tüm eğitim-öğretim kurumları Maarif Vekâleti'ne bağlanarak tek çatı altında toplanmıştır. Söz konusu kanuna göre bir ilahiyat fakültesi ile imamet ve hitabet vazifelerini görececek memurları yetiştirecek okulların tesis edilmesi gerekiyordu.<sup>1</sup> Buna binaen dönemin Maarif Vekilliği 1924 yılında Dârülfünûn'a (İstanbul Üniversitesi) bağlı süresi üç yıl olan bir ilahiyat fakültesi ve yirmi dokuz yerde ilkökula dayalı, öğretim süreleri dört yıl olan imam hatip mektepleri açtı.<sup>2</sup> Fakat sadece Maarif Vekâletine bağlanacağı belirtilen medreseler, kanunda yer almadığı halde yaklaşık iki ay sonra kapatıldı.<sup>3</sup>

Medreselerle birlikte Kur'an-ı Kerim'in öğretildiği, bir bölümünün veya tamamının ezberletildiği ve kıraat vecihlerinin talim ettirildiği kurumlar olan dârülkurrâlar da benzer anlayışla kapatılmak istendi. Ancak dönemin Diyanet İşleri Başkanı araya girerek bu kurumların

<sup>1</sup> Halis Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999), 27-29.

<sup>2</sup> Mustafa Öcal, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/7 (1998): 242.

<sup>3</sup> Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi*, 29.

### 372 | Nurullah Aydeniz. Osman Nuri Taşkent Öncülüğünde Bir Kıraat Eğitimi Kursu: ...

bir ihtisas okulu olduğu için başkanlığa bağlı olarak öğretime devam etmesi gerektiği yönündeki ısrarları sonucu ilgili kurumlar Kur'ân kurslarına dönüşerek varlıklarını sürdürdü.<sup>4</sup> Aslında dârülkurrâların Kur'ân kursu olarak 1925 yılından itibaren eğitim-öğretime devam edemedikleri tartışmalıdır. Bu konuyla ilgili görüşlere geçmeden önce 2 Nisan 1925 tarihinde hafız yetiştirmek üzere TBMM'de görüşmeler yapıldığını, Diyanet İşleri Başkanlığı bütçesine "hâfız muallimleri ücürâtı" adı altında bir ödenek tahsis edildiğini ve tahsis edilen 50.000 liralık bütçe ile en az on hoca yetiştirilmesinin planlandığını belirtmek gerekir.<sup>5</sup> Bazı araştırmacılara göre bu dönüşüm sonrası Kur'ân kursları; din eğitimi veren diğer kurumlar olan imam hatipler ve Dârülfünûn İlahiyat Fakültesinin aksine kapatılmamış, eğitim öğretime devam etmişlerdir.<sup>6</sup> Bir başka görüş ise Kur'ân kurslarının resmî olarak ilk defa 1925 yılında açıldığını, 1928 yılındaki harf devrimi ile 1929'dan itibaren kapatıldığını ancak çok geçmeden 1930'da Anadolu'nun birkaç yeri ile İstanbul'da bazı hocalara kurs açma izni verilmesiyle yeniden eğitim-öğretime başladıkları yönündedir.<sup>7</sup> Fakat Zengin, TBMM'de 1925 yılı bütçe görüşmelerinde hafız yetiştirilmek üzere dârülhuffâz adıyla on yerde kurs açılması için ödenek ayrıldığını belirtmekle birlikte Bursa, Konya ve Kastamonu'da kanun gereği açılmak istenen kursların değişik gerekçelerle engellendiğini ifade etmektedir. Zengin, bu illerdeki engellemelerden hareketle diğerlerinin de açılmadığını ama kadroların muhafaza edildiğini düşünmektedir. O, 1930 yılında kursların açılmaması yönünde mazeret olarak düşünüldüğünü varsaydığı imam hatiplerin en son kapatılanları olan İstanbul ve Kütahya'daki imam hatip mekteplerinin de lağvedilip öğrenci almayı bırakması sonucunda resmi niteliği olan hıfz dershanelerinin açılmasının zaruri hale geldiğini ve ilgili kursların ancak ondan sonra açılabilirdiğini belirtmektedir. İlave olarak 1933 yılına ait istatistiklerde Bursa, Edirne, Erzurum, Eskişehir, Isparta, İstanbul, Kayseri, Konya ve Trabzon olmak üzere dokuz il merkezinde hıfz dershaneleri olduğunu, ilgili kurslarda birer muallim ve 232 öğrenci bulunduğunu; 1935 yılında Kütahya'da açılan dersane ile kurs sayısının ona yükseldiğini ifade etmektedir.<sup>8</sup> Yani Zengin'e göre 1925 yılında on yerde açılması kararlaştırılan Kur'ân kursları, imam hatip okullarının kapatılmasıyla ancak 1930 sonrasında açılabilmiştir.

Zengin'in görüşlerine yakın bir değerlendirmeyi sayısal farklılıklarla birlikte Akgün de yapmaktadır. Ona göre 1927'den 1933'e kadar dokuz kadro vardır ama kurs yoktur. 1934-1935 yılında sadece bir kurs bulunmaktadır. 1935-1936'da sayı ikiye, 1941'e kadar da altıya yükselmiştir.<sup>9</sup> Diyanet İşleri Başkanlığı'nın verilerine göre istatistikî bilgiler paylaşan Öztürk ise 1925'ten 1931'e kadar on, 1931'den 1934'e kadar dokuz, 1934-1935 yılında yedi, 1935-1936 ve 1936-1937 yıllarında ise on dört kurs bulunduğunu ifade etmektedir. Fakat kursların 1925 yılından itibaren faaliyette olup olmadığına dair bilgi vermemektedir.<sup>10</sup>

Kur'ân eğitim ve öğretimini kurumsal değil de bireysel olarak gerçekleştiren hocalar da vardır. Harf inkılâbı sonrası Arap harfleriyle öğretim yasağından sonra 1930'dan itibaren İstanbul ve Anadolu'da bazı yerlerde birkaç hocaya belirli koşullarda Kur'ân öğretimiyle ilgili

<sup>4</sup> Nebi Bozkurt, "Dârülkurrâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/543-545.

<sup>5</sup> Cahit Baltacı, "Türk Eğitim Sisteminde Kur'ân Kurslarının Yeri", *Kur'ân Kurslarında Eğitim Öğretim ve Verimlilik*, ed. İsmail Kurt- Seyid Ali Tüz (İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı, 2000), 16.

<sup>6</sup> İrfan Başkurt, *Din Eğitimi Açısından Kur'ân Öğretimi ve Yaz Kur'ân Kursları* (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2007), 24-25; Bozkurt, "Dârülkurrâ", 543-544; Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi*, 474.

<sup>7</sup> Mehmet Bahçekapılı, *Türkiye'de Din Eğitiminin Dönüşümü* (İstanbul: İlke Yayınları, 2012), 78.

<sup>8</sup> Zeki Salih Zengin, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Kur'ân Kurslarının Kurulması ve Gelişimi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2011), 6-10.

<sup>9</sup> Vahdettin Akgün, Kur'ân Kursları ve Halkın Kur'ân Kurslarından Beklentileri, *Kur'ân Kurslarında Eğitim Öğretim ve Verimlilik*, ed. İsmail Kurt- Seyid Ali Tüz (İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı, 2000), 188.

<sup>10</sup> Şükrü Öztürk, Kur'ân Kurslarının Eğitim ve Kültür Hayatımıza Katkıları, *Kur'ân Kurslarında Eğitim Öğretim ve Verimlilik*, ed. İsmail Kurt- Seyid Ali Tüz (İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı, 2000), 179.

izin verildiği belirtilmektedir. Bu isimler sırasıyla 1932'de Ömer Ödem, 1934'te Hasan Akkuş, 1936'da Necati Bilgin, İsmail Bayrı, İdris Okur, Mehmet Hilmi Bilge, Said Çayırılı, Mustafa İlder ve Ömer Aköz'dür. 1939 yılına kadar Kur'an-ı Kerim'i öğretme izni alabilenler ancak bu dokuz kişidir.<sup>11</sup> Adı geçen hocalara imam olarak görev yaptığı Of'un Uğurlu beldesinde 1936 yılında fahri olarak kurs açmasına izin verilen Mehmet Rüştü Aşıkutlu'yu da ekleyebiliriz.<sup>12</sup>

Kıraat ilmi bağlamında Cumhuriyet dönemine bakıldığında Osmanlı'dan miras kalan dârülkurrâların 1925 yılında Kur'an kurslarına dönüşmesiyle söz konusu ilmin eğitiminin kurumsal varlığını kaybettiği ve sonraki süreçte Serezli Ahmed Şükrü (öl. 1932), Hamdi Efendi (öl. 1939), Akreboğlu Osman Nûrî Taşkent (öl. 1942), Ömer Aköz (öl. 1952), (Ayağkesik) İsmail Hakkı Bayrı (öl. 1972), Hasan Akkuş (öl. 1972) ve Üsküdarlı Ali Efendi (öl. 1976) gibi isimlerin bireysel çabalarıyla varlığını sürdüren kıraat ilminin 1968 yılında Tayyar Altıku-laç'ın girişimleriyle Of'un Uğurlu beldesinde fahri olarak kıraat ilmiyle meşgul olan Aşıkutlu'ya Diyanetin öğrenci göndermesi ile yeniden kurumsal bir hüviyet kazandığı ifade edilmektedir.<sup>13</sup>

Hemen belirtmek gerekir ki Cumhuriyetin ilk döneminde gerek Kur'an kursları bağlamında gerekse bireysel olarak Kur'an öğretimine müsaade edilmiş hocalar kapsamında bilgi veren yukarıdaki çalışmalardan hiçbirinde İstanbul Nuruosmaniye Camii eski başıamamı Osman Nuri Taşkent'in 1936'da Adapazarı'nda Kur'an öğretmeni olarak görevlendirilmesi yer almamakta ve Türkiye'de kıraat eğitiminin tarihini konu edinen ve yeniden kurumsallaşmasına temas eden çalışmalarda da Taşkent'in, Adapazarı'nda Kur'an öğretmeni olarak görevlendirilmesine değinilmeksizin sadece kıraat ilmine bireysel olarak katkı sağladığı zikredilmektedir.

Literatürde Taşkent'e yer veren ve onun Adapazarı'nda Kur'an öğretmeni olarak bulunduğuna temas eden az sayıda çalışma vardır. Bu eserlerden biri olan "İstanbul Ehl-i Kur'an ve Mevlithanları" adlı kitabında Alparslan, Taşkent'in hayatını özetle anlatmış;<sup>14</sup> "Kur'an-ı Kerim Kıraatında Dâd Harfi ve Dudak Talimi" adlı eserinde Öztürk de, Taşkent'in hayatına kısaca değindikten sonra dudak taliminde dikkat ettiği hususları ortaya koymaya çalışmıştır.<sup>15</sup> Yazdıklarıyla Taşkent'i müstakil olarak kıraat konu edinen isimlerden biri olan Tok "Akreboğlu Hâfız Osman Nûrî Taşkent'in Hayâtı, Görev ve Kur'anî Hizmetleriyle Öğretim Metodolojisi" adlı bil-dirisinde Taşkent'in hayatına, görevlerine ve kıraat üslûbuna dair bilgiler aktarıırken;<sup>16</sup> Aydeniz ise "Verdiği Bir İcâzetnâme Üzerinden Akreboğlu Osman Nuri Taşkent" adlı makalesinde onun hayatına, eğitim geçmişine, düşünce yapısına ve değer yargılarına değinmiştir.<sup>17</sup> Ancak bu çalışmalar da Taşkent'in Adapazarı'na Kur'an öğretmeni olarak gidişine yer vermiş olsalar bile hangi sebeple oraya gittiğini, ne tür bir eğitim gerçekleştirdiğini yeterli ve ikna

<sup>11</sup> Sadık Albayrak, *Türkiye'de Din Kavgası* (İstanbul: Sebil Matbaacılık, 1975), 256-261; Hasan Hüseyin Ceylan, *Cumhuriyet Dönemi Din-Devlet İlişkileri 2* (İstanbul: Risale Yayınları, 1990), 264-265.

<sup>12</sup> Mehmet Günaydın, "Reîsu'l-Kurrâ Mehmet Rüştü Aşıkutlu'nun Kur'an Öğretimine Katkıları ve Dini Görüşleri", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (2008): 130-131.

<sup>13</sup> Yaşar Akaslan, "Türkiye'de Kıraat İlmi Eğitim-Öğretimi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/2 (2018): 1090-1091; Emre İpek, "Türkiye'de Kıraat İlminin Gelişimi ve Tayyar Altıku-laç'ın Bu Alandaki Çalışmaları", *İlahiyat* 2 (2019): 72; Mehmet Günaydın, "Reîsu'l-Kurrâ Mehmet Rüştü Aşıkutlu'nun Kur'an Öğretimine Katkıları ve Dini Görüşleri", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (2008): 131.

<sup>14</sup> Ramazan Alparslan, *İstanbul Ehl-i Kur'an ve Mevlithanları* (İstanbul: Acar Basım, 2014), 167-169.

<sup>15</sup> Hayrettin Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Kıraatında Dâd Harfi ve Dudak Talimi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 53-59.

<sup>16</sup> İlhan Tok, "Akreboğlu Hâfız Osman Nûrî Taşkent'in Hayâtı, Görev ve Kur'anî Hizmetleriyle Öğretim Metodolojisi", *Son Dönem Karadenizli Merhûm Kurrâlar Sempozyumu*. ed. Hayrettin Öztürk (Sam-sun: Erkam Yayınları, 2018), 157.

<sup>17</sup> Nurullah Aydeniz, "Verdiği Bir İcâzetnâme Üzerinden Akreboğlu Osman Nuri Taşkent" *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8/2 (2020): 503-512.

### 374 | Nurullah Aydeniz. Osman Nuri Taşkent Öncülüğünde Bir Kıraat Eğitimi Kursu: ...

edici bir şekilde ele almadıkları gibi önemli bir vakıa olarak da işlememişlerdir. Zira Nuruosmaniye gibi tarihi bir camide başımam olarak görev yapan bir kurrânın Adapazarı'nda Kur'ân öğretmeni olarak görevlendirilmesi araştırılmayı hak etmektedir.

Taşkent'in Adapazarı'na gidişini, oradaki eğitim faaliyetlerini ve üstlendiği rolün kıraat eğitiminin kurumsallaşması açısından önemini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmanın temel problemini "1936 yılında İstanbul Nuruosmaniye Camii başımamı Osman Nuri Taşkent'in Adapazarı'nda Kur'ân öğretmeni olarak görevlendirilmesi, cumhuriyetin erken döneminde kıraat eğitimi veren bir kurum ihdas etme girişimi midir? sorusu oluşturmaktadır. Bu temel problem bağlamında şu sorulara da cevap aranmıştır:

- 1- Taşkent, söz konusu görevlendirme öncesinde İstanbul'da Kur'ân ya da kıraat eğitimi veriyordu mu?
- 2- Adapazarı'nda bir Kur'ân öğretmeni görevlendirme fikri nasıl ortaya çıkmıştır?
- 3- Taşkent'in ilgili göreve getirilme nedeni nedir?
- 4- Adapazarı'ndaki Kur'ân öğretmenliği sadece Taşkent'e verilmiş bireysel bir görev midir yoksa bir kurum olarak mı düşünülmüştür?
- 5- Taşkent'e Adapazarı'nda eğitim için herhangi bir yer tahsis edilmiş midir?
- 6- Taşkent, Adapazarı'nda sadece kıraat eğitimi mi vermiştir?
- 7- Taşkent, Adapazarı'nda kaç öğrenci mezun etmiştir?
- 8- Taşkent, öğrencileri için icâzet merasimi düzenlemiş midir?
- 9- Taşkent ne zaman ve niçin Adapazarı'ndan ayrılmıştır?
- 10- Taşkent'in ayrılmasından sonra Kur'ân öğretmenliği görevine bir başkası atanmış mıdır?

Araştırma, Taşkent'in Adapazarı'nda Kur'ân öğretmeni olarak görevlendirilmesi ve oradaki eğitim faaliyetleriyle sınırlandırılmıştır.

#### 1. Yöntem

Araştırma bir görevlendirmeyi, bir kurumu ve bir eğitim faaliyetini incelemeyi amaçladığından nitel bir durum çalışması olarak planlanmıştır. Zira durum çalışmaları, ne, nasıl ve niçin sorularını temel aldığından, araştırmacının kontrol edemediği bir olgu ya da olayı derinliğine incelenmesine imkân tanımaktadır.<sup>18</sup> Çalışma, yorumlayıcı bir yaklaşımla "niçin?" ve "nedir?" sorularına cevap aramıştır.

#### 1.1. Verilerin Toplanması ve Veri Toplama Aracı

Çalışmayla ilgili veri toplamanın bir ayağını arşiv taraması oluşturmuştur. Bunun için Vakıflar Genel Müdürlüğüne 2019 yılının Eylül ayında müracaat edilerek Taşkent'e ait dosya olup olmadığı sorulmuştur. Herhangi bir belgeye ulaşılamayınca 01.10.2019 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığına başvurularak Taşkent, Himmet Babaloğlu (öl. 1991) ve Ahmet Hızal'a (öl. 1991) ait sicil dosyalarının incelenmesi için izin istenilmiştir. Gerekli izinler alındıktan sonra yapılan arşiv taraması neticesinde Taşkent'e ait sicil dosyasının olmadığı anlaşılmıştır. Ancak arşivde bulunan ve Taşkent'ten sonra Adapazarı Kur'ân öğretmenliği vazifesine atanan Himmet Babaloğlu'na ait 1940,0215 numaralı sicil dosyası bu araştırma için önemli bir kaynak olmuştur. Söz konusu dosyada yer alan kursun geçmişi, mezun öğrenci sayısı ve Taşkent'ten sonra kursun devamının sağlanması yönündeki yazışmalar önemli belgeler olarak temin edilmiştir. Taşkent'in bir başka öğrencisi Ahmet Hızal'a ait 1966,0933 numaralı sicil dosyası da bir diğer kaynaktır. İlgili dosyada özellikle Taşkent'in ona icâzet verdiğini beyan eden yazısı araştırılan dönem hakkında kritik bilgiler sağlayan bir belge konumundadır.

<sup>18</sup> Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2013), 313.



Arşiv taramasının yanında derinlemesine bilgi edinmek amacıyla konu hakkında bilgi sahibi olduğu düşünülen yedi kişiyle ayrı ayrı görüşme gerçekleştirilmesinin akabinde veri toplama süreci, aralarında hoca talebe ilişkisi olan birçok ismin de araştırmaya dâhil edilmesi sebebiyle 2019'un sonunda tamamlanabilmiştir. Taşkent'in öğrencileri ve meslektaşlarından hayatta kalan kimseye ulaşamadığı ve Alparslan'ın Taşkent'in bir öğrencisi ve yakınları ile yaptığı görüşmeler yeterli görüldüğü için bu araştırmadaki görüşmeler, kendisinden sonra söz konusu göreve getirilen Himmet Babaloğlu'nun öğrencileri, meslektaşları ve yakınları ile gerçekleştirilmiştir. Ancak etik kurallar gereği görüşülen kişilerin kimlik bilgileri yerine onlara verilen K1, K2, K3, K4, K5, K6 ve K7 kodları kullanılmıştır.

Mülakatlarda alanyazın taramasına bağlı olarak hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. İlgili görüşme formu ile Taşkent'in ne zaman ve niçin Adapazarı'nda Kur'an öğretmeni olarak görevlendirildiği, kendisine bir yer tahsis edilip edilmediği, gerçekleştirdiği eğitimin kıraat eğitimi olup olmadığı, ne zaman ve niçin Adapazarı'ndan ayrıldığı ve Himmet Babaloğlu'nun onun halefi mi olduğu hakkında bilgi toplanmaya çalışılmıştır. Gönüllülük esasına göre video ve ses kaydı alınarak gerçekleştirilen görüşmelerin daha sonra yazılı dökümleri çıkarılmıştır. Bu çalışmanın verileri, ilgili belgeler ve görüşmeler ile sınırlıdır.

### 1. 2. Verilerin Analizi

Toplanan veriler içerik analizi ile çözümlenmiş ve görüşmelerin yazılı dökümlerinde öne çıkan ve önem taşıdığı düşünülen bilgiler belirlenerek önce kodlar sonra da kategoriler oluşturulmuştur. Ardından arşiv taraması ile ulaşılan belgelerin analiziyle elde edilen bulgularla karşılaştırılarak aralarındaki uyum ve uyumsuzluk sorgulanmıştır. Fakat görüşülen kişiler Taşkent'in öğrencisi ve onu bizatihi tanıyan kişiler olmadığı için sorulan sorulara tatmin edici cevaplar alınamamıştır. Bu nedenle araştırma daha çok ilgili literatür ve arşiv belgelerinden elde edilen verilere dayanmaktadır. Veri toplama ve analiz sonucunda ise çalışmanın "Osman Nuri Taşkent'in Adapazarı'nda Kur'an Öğretmeni Olarak Görevlendirilmesi" ve "Adapazarı Dârülhuffâzı'nda Kıraat Eğitimi" şeklinde iki ayrı başlık altında ele alınması uygun görülmüştür.

### 2. Osman Nuri Taşkent'in Adapazarı'nda Kur'an Öğretmeni Olarak Görevlendirilmesi

Osman Nuri Taşkent 1880'de Rize İli İyidere İlçesi Taşhane Köyünde dünya geldi.<sup>19</sup> Hamit Efendi'de hafızlığını tamamladıktan<sup>20</sup> sonra İstanbul'a giden Taşkent, bir taraftan medrese eğitimi alırken<sup>21</sup> diğer taraftan Kur'an'ı tahkik, tedvir ve hadır tarikiyle öğrenmeye başladı. Tam olarak bir hatim yaptıktan sonra Hafız Mustafa Râgıp Efendi'den aşereyi Dürre tarikine göre Fatiha'dan Tâhâ suresine kadar okudu. Ardından Rizeli Hafız Emin Efendi'den Tâhâ sûresinden Kur'an'ın sonuna kadar aşereyi tamamladı. Akabinde Fâtiha'dan Âl-i İmrân sûresinin 181. ayetine kadar Tayyibe ve Neşr-i Kebîr'in tarikine göre Süleymaniye'nin dersîâmlarından İnebolulu Hafız Akif Efendi'den okudu. Devamında mezkûr âyetin başından Kur'an'ın sonuna kadar Fatih Camii dersîâmı Şirazlı Hafız Ahmed Şükrü Efendi'de okuyup bitirdi.<sup>22</sup> Dönemin önemli kurrâlarından aldığı kıraat eğitimini tamamladıktan sonra önce 1921-1922 yıllarında Lâleli Camiine hatip ve devirhan, ardından da başımam oldu. Kısa süre sonra da Nuruosmaniye Camiine başımam olarak tayin edildi. Orada yaklaşık on dört yıl görev yapan ve talebe yetiştiren Taşkent'in kıraat eğitimi verdiği öğrencilerinden biri de 1926'da

<sup>19</sup> Alparslan, *İstanbul Ehl-i Kur'an ve Mevlithanları*, 167.

<sup>20</sup> Aydeniz, "Verdiği Bir İcâzetnâme Üzerinden Akreboğlu Osman Nuri Taşkent", 511.

<sup>21</sup> Alparslan, *İstanbul Ehl-i Kur'an ve Mevlithanları*, 168.

<sup>22</sup> Aydeniz, "Verdiği Bir İcâzetnâme Üzerinden Akreboğlu Osman Nuri Taşkent", 511.

aynı camiye ikinci imam olarak atanan Hasan Akkuş'tur. Taşkent, 1936 yılında ise Adapazarı'nda Kur'an öğretmeni olarak görevlendirilmiştir.<sup>23</sup>

Kıraat alanında üstad-ı küll<sup>24</sup> nitelemesiyle otoritesi vurgulanan bir selâtin cami başımının İstanbul'dan ayrılarak o yıllarda henüz Kocaeli'ye bağlı bir ilçe olan Adapazarı'na Kur'an öğreticisi olarak gitmesi oldukça dikkat çekicidir. Taşkent'in İstanbul'dan ayrılışıyla ilgili değerlendirmede bulunabilmemize yardımcı olacak üç kaynak söz konusudur. Bunlardan birincisi Alparslan'ın röportajlardan hareketle yazdığı eseridir. Aktardığı bilgilere göre Taşkent'in Adapazarı'na gidişinin birtakım sebepleri vardır. Buna göre "Menemen Olayı" ile bağlantılı olduğu iddiasıyla Taşkent altı ay kadar gözaltında tutulmuştur. Bir iltisakı olmadığı anlaşılınca görevine geri dönen Taşkent, yaklaşık altı yıl sonra birtakım dedikodulardan dolayı İstanbul'u terk etmek istediği ifade edilmektedir. Fakat dedikoduların neye binaen yapıldığı belirtilmemiştir. Alparslan, bir taraftan "kendi isteği ile" ifadesine yer vererek bunun bir sürgün olmadığını ima ederken diğer taraftan da bu denli meşhur birinin Adapazarı'na Kur'an kursu öğreticisi olarak atanmasına hayretini dile getirmektedir.<sup>25</sup>

Taşkent'in Adapazarı'na gidişiyle ilgili bir başka açıklamayı da onun ekolünün günümüzdeki temsilcisi konumunda olan İlhan Tok yapmaktadır: O, geçim sıkıntısı had safhaya varınca 1936 yılında Adapazarı'na hicret eden ve orada da Kur'an'ı Kerim'in nûrunu yayan emsalsiz bir "sîmâ-i nâdîde" idi.<sup>26</sup> Ancak Tok, Taşkent'in ekonomik sebeplerle de olsa İstanbul'dan ayrıldıktan sonra neden başka bir yere değil de Adapazarı'na gittiğine bir açıklama getirmemiştir.

Taşkent'in İstanbul'dan ayrılışıyla ilgili belki de en makul gerekçe, onun Adapazarı'ndaki öğrencilerinden Hasan Hüseyin Işık ile yapılan röportajlar sonucu yazılan "Hafız Hasan Hoca" adlı kitapta bulunmaktadır. Hasan Hoca'nın anlattıklarına göre 1930'lu yıllarda Adapazarı'ndan bir heyet Ankara'ya Diyanet İşleri Başkanlığına giderek Kur'an okumayı öğretecek bir hoca talebinde bulunmuştur. Bu talep üzerine de Taşkent İstanbul'dan Adapazarı'na gitmiştir.<sup>27</sup> Hasan Hoca'nın aktardıkları o dönemin koşulları dikkate alındığında oldukça anlamlıdır. Çünkü o yıllar; ilk ve orta dereceli okullardan din derslerinin kaldırıldığı, imam hatip okullarının ve ilahiyat fakültesinin kapatıldığı, 1928 Harf İnkılabı nedeniyle Arap harfleri ile eğitim öğretim yapmanın suç sayılması sonucu Kur'an öğretiminin yasak kapsamına girdiği yıllardır.<sup>28</sup> Bu durum muhtemelen Kur'an eğitim ve öğretimiyle ilgili talepleri artırmıştır. Ancak bu talebe karşılık neden Taşkent gibi selâtin camii başımamı bir kurrâ görevlendirilmiştir? Taşkent, İstanbul'da Kur'an öğretiminde bulunmasına müsaade edilenler arasında yer almadığı için mi Adapazarı'na gönderilmiştir?

<sup>23</sup> Alparslan, *İstanbul Ehl-i Kur'an ve Mevlithanları* (İstanbul: Acar Basım, 2014), 168; Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Kıraatında Dâd Harfi ve Dudak Talimi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 53. -Konumuz Taşkent'in Adapazarı'nda Kur'an öğretmeni olarak görevlendirilmesi ve oradaki eğitim faaliyetleri olduğundan bu çalışmada hayatına yer verilmeyecektir. Hayatı hakkında bk. Aydeniz, "Verdiği Bir İcâzetnâme Üzerinden Akreboğlu Osman Nuri Taşkent", 503-512.

<sup>24</sup> İlhan Tok, Ahmet Arslanlar'a istinaden Osman Nuri Efendi'nin "Üstâd-ı küll" olarak anıldığını aktarmaktadır. bk. İlhan Tok, "Akreboğlu Hâfız Osman Nûri Taşkent'in Hayâtı, Görev ve Kur'an-ı Hizmetleriyle Öğretim Metodolojisi", *Son Dönem Karadenizli Merhûm Kurrâlar Sempozyumu*. ed. Hayrettin Öztürk (Samsun: Erkam Yayınları, 2018), 157; Tarafımızdan ulaşılan ve Taşkent'in ayrılışıyla Adapazarı Dârülhuffâzı'na Kur'an öğreticisi olmaya talip olan öğrencilerinden Himmet Babaloğlu da yazdığı bir dilekçede Taşkent için "üstâd-ı küll" nitelemesinde bulunmuştur. bk. DİBSA, Himmet Babaloğlu [1940.0215], 26.3.940.

<sup>25</sup> Alparslan, *İstanbul Ehl-i Kur'an ve Mevlithanları*, 168.

<sup>26</sup> Tok, "Akreboğlu Hâfız Osman Nûri Taşkent'in Hayâtı, Görev ve Kur'ânî Hizmetleriyle Öğretim Metodolojisi", 165.

<sup>27</sup> Hüseyin Yorulmaz, *Hafız Hasan Hoca* (Sakarya: Erenler Belediyesi Yayınları, 2013), 111-113.

<sup>28</sup> Öcal, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi", 241-248.

Arap harfleri ile öğretim yasağının başlamasından sonra 1930 yılında Diyanet İşleri Başkanlığının İstanbul Müftülüğüne gönderdiği bir yazıda birkaç hoca efendiye belirli koşullarla (Kur'ân okumayı öğretmek ve namaz sureleri ile dualarını ezberletmekle sınırlı kalmak) izin verildiğini bildirmiştir.<sup>29</sup> Yukarıda da temas edildiği gibi Kur'ân öğretiminde bulunmasına müsaade edilen bu hocaların sayısı 1939'a kadarki süreçte sadece dokuzdur ve aralarında Taşkent'in ismi yoktur.<sup>30</sup> Oysaki ulaştığımız birtakım veriler Taşkent'in 1930'un başından itibaren kıraat eğitimi verdiğini ortaya koymaktadır. Örneğin Tok, hocası Hilmi Ak'ın 1930-1936 tarihleri arasında İstanbul Nuruosmaniye'de Taşkent'ten eğitim aldığını aktarmaktadır.<sup>31</sup> Taşkent'in bir diğer öğrencisi Ahmet Hızal da verdiği bir röportajda 1931'den itibaren Ankara'nın Polatlı, Ayaş ve Gölbaşı ilçelerinde birkaç yıl imam olarak görev yaptıktan sonra tavsiye üzerine İstanbul Nuruosmaniye Camii başımamı Taşkent'ten kıraat eğitimi almaya başladığını ifade etmiştir.<sup>32</sup> Hızal'ın aktardığı bilgiyi hocasının ona icâzet verdiğini beyan eden yazısı da doğrulamaktadır. İlgili belgede Taşkent, Hızal'ın tashîh-i hurûftan icâzet tarihini 13.05.1933 ve aşereden 10.05.1935 olarak belirtmiştir.<sup>33</sup>

Ancak Taşkent'in Nuruosmaniye'de verdiği eğitimin kıraat eğitimi olması akla şu soruyu getirmektedir: Kur'ân öğretiminde bulunmasına müsaade edilenler ile kıraat eğitiminde bulunmasına müsaade edilenler ayrı mı tutulmuştur? Ya da harf inkişâbı ile getirilen yasak veya kısıtlama Kur'ân öğretimi ile kıraat eğitimi arasında bir ayrım mı gözetmiştir? Veyahut hepsi birlikte düşünülüyordu da o dönemle ilgili bilgi verenler bir şekilde Taşkent ismine mi yer vermemiştir? Bu soruların cevabı başka bir çalışmayı gerektirecek kadar kapsamlı olacağı için konumuzun dışında bırakılmıştır. Fakat şunu rahatlıkla belirtebiliriz ki Taşkent harf inkişâbından sonra da İstanbul Nuruosmaniye Camii'nde başımam olarak kıraat eğitimiyle meşgul biridir.<sup>34</sup> Yani İstanbul'da izin alamayıp Adapazarı'ndaki talebi değerlendirerek kıraat eğitimi için İstanbul'u terk etmeye ihtiyacı yoktur. Öte yandan Adapazarı'nda görevlendirilecek öğreticinin Kur'ân okumaya dair giriş konumundaki bir Kur'ân kursu eğitimi için vazifelendirilmiş olabileceğini varsaydığımızda bunun Taşkent özelinde pek makul olmadığı ortadadır. Zira bir profesörün lise düzeyinde görevlendirilmesi gibi Taşkent'in de İstanbul Nuruosmaniye Camii başımamı olarak daha fazla yetkinlik gerektiren kıraat eğitimi vermeyi bırakıp bir Kur'ân öğreticisi olarak Anadolu'da bir ilçeye görevlendirilmesi izah edilebilir bir durum değildir. Öyleyse neden Adapazarı'na gitmiştir?

Adapazarı'na gidiş sebebi bağlamında Alparslan ve Tok'un aktardığı bilgileri geçersiz kılacak ve Adapazarı'ndaki görevlendirmenin sıradan bir Kur'ân öğretimi için olmadığını ortaya koyacak açıklamayı, öğrencilerinden Himmet Babaloğlu'na verdiği icâzetnâmede Taşkent bizzat kendisini yapmıştır:

Ben zelim kul, Yüce Rab'binin lütuflarına muhtaç olan, İlyas oğlu, Rizeli, İstanbul beldesinde bulunan Nuruosmaniye diye meşhur olan Sultan Osman Hân -rahmet ve bağışlanma üzerine yağsın-Camii'nin sabık imamı, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin görevlendirmesiyle Adapazarı'nda

<sup>29</sup> Fatih Alakus- Mehmet Bahçekapılı, *Din eğitimi açısından İngiltere ve Türkiye* (İstanbul: Ark Yayınları, 2009), 161-162.

<sup>30</sup> Sadık Albayrak, *Türkiye'de Din Kavgası* (İstanbul: Sebil Matbaacılık, 1975), 256-261; Hasan Hüseyin Ceylan, *Cumhuriyet Dönemi Din-Devlet İlişkileri 2* (İstanbul: Risale Yayınları, 1990), 264-265.

<sup>31</sup> Tok, "Akreboğlu Hâfız Osman Nûri Taşkent'in Hayâtı, Görev ve Kur'ân-î Hizmetleriyle Öğretim Metodolojisi", 159.

<sup>32</sup> Bayram Altan, "Seçkin Hafızlarımız (Ahmet Hızal)", *Diyanet Dergisi* 363 (1989): 6-7.

<sup>33</sup> Diyanet İşleri Başkanlığı Sicil Arşivi (DİBSA), Ahmet Hızal [1966.0933], 20.6.939.

<sup>34</sup> Resmi Kur'ân kursları dışında Kur'ân öğretimiyle ilgili 1939 tarihine kadar izin verilenler dokuz kişi olarak belirtilmektedir. Fakat bu bilgiye yer veren kaynaklarda Osman Nuri Taşkent ismi geçmemektedir. Oysaki ulaştığımız belge Osman Nuri Efendi'nin de bu izni aldığını göstermektedir. Adı geçen dokuz kişi için bakınız: Albayrak, *Türkiye'de Din Kavgası*, 256-261; Ceylan, *Cumhuriyet Dönemi Din-Devlet İlişkileri*, 264-265.

Kur'an'ı ezberlemek, öğrenmek ve kıraatleri şâtiyye ve düre tarikiyle almak isteyenlere Muallim ve Okutucu Hafız Osman Nuri'yim.<sup>35</sup>

Burada dikkat çekici bir şekilde Taşkent söz konusu görevlendirme için Diyanet İşleri Başkanlığına ya da o tarihlerde imam ve müezzinlerin bağlı olduğu bugünkü adıyla Vakıflar Genel Müdürlüğüne<sup>36</sup> atıfta bulunmaksızın direk hükümete göndermede bulunmuştur. Şayet bu açıklama bir anlık yanığı sonrası yazılmamışsa Adapazarı Kur'an öğretmenliğinin sıradan bir görevlendirme olmadığı rahatlıkla söylenebilir. O zaman da iki tür değerlendirme yapılabilir. Birincisi; Taşkent, Alparslan'ın aktarmış olduğu bilgilerden hareketle Menemen Olayı ve sonrasında ortaya çıkan temelsiz dedikodular dikkate alınarak, muhalif biri olarak görüldüğü için eski yönetimin başkenti İstanbul'dan uzaklaştırılmak istenmiş, bu nedenle Adapazarı'nda açılacak Kur'an kursuna sürgün amaçlı gönderilmiştir. Bunun düşük bir ihtimal olduğu onun İstanbul'a geri dönüşü bağlamında verilen bilgilerden hareketle söylenebilir. Aktarılanlara göre Taşkent, yakalandığı hastalığın Adapazarı'nda tedavi edilemeyeceği anlaşılınca tanıdık bir milletvekilinin araya girmesiyle İstanbul'a Beyazıt gibi bir caminin imamı olarak geri dönmüştür.<sup>37</sup> Bu durum Ankara ile ilişkilerinin iyi olduğu kadar itibar sahibi olduğunu da göstermektedir. İkinci ihtimal ise şöyle dile getirilebilir: Talep üzerine Adapazarı'nda açılacak Kur'an kursunu Diyanet İşleri Başkanlığı, Osmanlı dönemindeki *dârülkurrâ* veya *dârül-huffâz*<sup>38</sup> gibi ihtisas kursu mahiyetinde düşünmüş ve dönemin hükümetinden de bu meydana istekte bulunmuştur. Teklifin kabul görmesi neticesinde de Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul'daki meşhur kurrâlara durumu bildirerek gönüllülük esasına göre gitmek isteyenleri vaziflendirebileceğini belirtmiştir. Alparslan'ın aktardıklarına göre düşünüldüğünde Taşkent de bu teklifi kabul ederek İstanbul'da kendisini rahatsız eden her ne ise tebdîli mekânda ferahlık vardır düşüncesi ile yaşadığı çevreden uzaklaşmıştır. Taşkent'in Adapazarı'na kendi isteği ile gittiğini güçlendirecek açıklamayı Beyazıt Camii emekli müezzinlerinden K1 de doğrulamaktadır. K1, öğrencisi olduğu Abdurrahman Gürses'e istinaden, Taşkent'in Adapazarı'na gitmek istediğinde çevresindekilerin ona "Gitmeyin." tavsiyesine bulunduğunu ama buna rağmen gitliğini belirtmiştir.<sup>39</sup> Bu anekdot onun isteğe bağlı olarak gittiğini ifade ettiği gibi Adapazarı'ndan Kur'an öğretimiyle ilgili bir talebin olduğunu da ima etmektedir.

Taşkent'in İstanbul'dan Adapazarı'na Kur'an öğreticisi olarak gitmesini, onun düşünce ve değer yargıları bağlamında ele almak söz konusu görevi üstlenmesini dış koşullardan ayrı değerlendirebilmemizin de yolunu açabilir. Bu meydana bize bir fikir verecek açıklamaları yine onun yazdığı icâzetnâmede görmekteyiz. İcâzetnâmede kendisini "Furkân hâdimi" olarak tanımlayan Taşkent, öğrencisine de şu hatırlatmayı yapmaktadır: "Bunları iyi belle! Büyük gayretlerin kendisi için sarf edileceği, değerli canların uğruna harcanacağı en evla iş; Allah'ın kitabını öğrenmek, öğretmek, okunan manalarını anlamak ve başkasına anlatmaktır. Bu nedenle seçkin ilim ehli ona râbet etmiş, ileri gelen iyi kimseler onunla ilgilenmişlerdir."<sup>40</sup> Kendisini Furkân hâdimi olarak takdim eden ve Kur'an'a hizmeti en değerli faaliyet olarak gören Taşkent'in bu açıklamaları, onun Kur'an için fedakârlık yapmaya hazır bir kişilik olduğunu göstermektedir ki bu da onun Adapazarı'na gidişiyile ilgili yapılan yukarıdaki bazı açıklamalara karşı daha temkinli olmamızı gerektirmektedir.

Taşkent'in Adapazarı'na Kur'an öğreticisi olarak gidişiyile ilgili tüm açıklamalar birlikte değerlendirildiğinde çıkan sonuç 1930 sonrası faaliyete geçen ve sayıları yavaş yavaş da olsa artan Kur'an kurslarından birinin Adapazarı'nda Osmanlı dönemindeki *dârülkurrâlar*

<sup>35</sup> DİBSA, 1940.0215, No. 7442; Aydeniz, "Verdiği Bir İcâzetnâme Üzerinden Akreboğlu Osman Nuri Taşkent", 511.

<sup>36</sup> Mehmet Bulut, "Camiler ve Cami Hizmetlilerinin Evkaf Umum Müdürlüğüne İdaresi (1931-1950)", *Diyanet İlmî Dergi* 55(2019): 435-466.

<sup>37</sup> Alparslan, *İstanbul Ehl-i Kur'an ve Mevlithanları*, 168.

<sup>38</sup> Bozkurt, "Dârülkurrâ", 543-545.

<sup>39</sup> K1, Kişisel Görüşme, 14 Ekim 2019.

<sup>40</sup> DİBSA, 1940.0215, No. 7442; Aydeniz, "Verdiği Bir İcâzetnâme Üzerinden Akreboğlu Osman Nuri Taşkent", 511.

gibi planlanarak açılmak istendiğidir. Bunu destekleyen bazı veriler bir sonraki başlıkta yer almaktadır.

Taşkent'in İstanbul'dan ayrılmasının Nuruosmaniye Camii'ndeki eğitim faaliyetlerini olumsuz etkilemediği de söylenebilir. Zira Nuruosmaniye Camii'nde ikinci imam olarak bulunan Hasan Akkuş da o yıllarda Kur'ân okutma izni almıştı ve Kur'ân öğretimiyle meşguldü.<sup>41</sup> Bu nedenle Taşkent'in gönül rahatlığıyla ve orada kendisinden kıraat eğitimi alan öğrencileriyle Adapazarı'na gittiği söylenebilir. Netice olarak tam tarih bilinmese de 1936 itibarıyla Taşkent Adapazarı'nda Kur'ân öğreticisi olarak göreve başlamıştır<sup>42</sup> ki ikinci imam olan Hasan Akkuş'un aynı yıl Nuruosmaniye Camii'ne başımam olması, gidişinin 1936 yılında olduğunu güçlendirmektedir.<sup>43</sup>

### 3. Adapazarı Dârülhuffâzı'nda Kıraat Eğitimi

Zengin, Cumhuriyetin ilk yıllarında açılan Kur'ân kurslarının hocalarının kendilerine tahsis edilmiş özel bir mekânda değil müftülerin gösterdiği cami ve mescitlerde faaliyette bulduklarını belirtmektedir.<sup>44</sup> Benzer durumun Taşkent için de geçerli olduğu söylenebilir. Onun Adapazarı'ndaki öğrencilerinden Işık, hocasının Orhan Camii'nde ders işlediğini ifade etmektedir.<sup>45</sup> Alparslan ise Taşkent'in eğitim öğretim mekânı bulmak açısından birtakım sıkıntılar yaşadığını, önce Tozlu Camii civarında metruk yerlerde ve kahvehanelerde daha sonra ise kendisinin inşasına öncülük ettiği ve bölge halkının yardımlarıyla tamamlanan Karaosman Camii'nde eğitim-öğretim faaliyetlerini gerçekleştirdiğini aktarmaktadır.<sup>46</sup> Gerek Alparslan'ın gerekse Işık'ın o dönemle ilgili olarak mekân bulma bağlamında birtakım problemlerle karşılaştığına dair anlattıklarının haklılık payı yüksek gözükmektedir. Zira elde ettiğimiz bazı yazışmalar bizzat Adapazarı Müftülüğünün bile görevini icra edeceği bir hizmet binası bulmakta sıkıntı çektiğini göstermektedir. Bunun da sebebi vakıf mallarının satılmasıdır. Vakıf mallarının satılmasıyla Adapazarı Müftülüğü fiziki binasını kaybetmiş ve uzun çarşıda bir mağazanın üst katını kiralamak durumunda kalmıştır. Müftülüğün kiraladığı mağazanın sahibi Kocaeli emekli başkomiseri İsmail Hakkı Balaban'ın Diyanet İşleri Başkanlığına 1947 yılında yazdığı aşağıdaki dilekçe o dönemin koşullarını göstermesi açısından anlamlıdır:

"Dileğimdir. Adapazarı'nda evkaf binalarının satılması üzerine açıkta kalan müftülük, uzun çarşıda mazamın üst katını geçen 1940 yılındanberi ayda 5 lira icarla işgal etmektedir. Ehvali hazır, her şeyin % 500/1000 nisbetlerinde bahalanmış olduğu ma'lum ve dışarı olduğumuz güçlükler meydana bulunmuştur. Memlekette beni seven, milli hareketde fedakarlığımı bilen ve takdir eyliyen erbabı vicdan ve hamiyet aralarında memleketimizde bir müftülük dairesi inşasını kararlaştırmış ve halen inşaada ikmal edilmiştir. Adapazarı Müftülüğüne tahliyesi için vaki müraceatımda yüksek makamınıza yazıldığı ve alınacak emir üzerine tahliye ve teslim edileceği bildirilmektedir. Müftülük dairesi ittihazla uzun senelerdenberi işgalde bulunan binamın tahliye ve bana teslimine ve 8 aydan beri ödenmeyen kira bedelinin itasına ve neticenin tarafıma bildirilmesine ve bu suretle gadirden vıkayemin temin buyurulmasına yüksek müsaadelerinizi üstün saygı ile arz ve reca ederim. Kocaeli başkomiserliğinden emekli İsmail Hakkı Balaban."<sup>47</sup>

Dilekçede dikkat çekici bir husus da Adapazarı'nda bazı kimselerin açıkta kalan Müftülük için yeni bir inşaat yaptığının belirtilmiş olmasıdır. Yani vatandaş vakıf mallarının satılmasıyla ortada kalan ve kiraladığı mekânın kirasını ödemekte zorlanan Müftülük için yeni bir inşaat yapmıştır. Balaban'ın Diyanet İşleri Başkanlığına yazdığı yukarıdaki dilekçeye karşılık

<sup>41</sup> Recep Akakuş, "Akkuş Hasan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989), 2/275.

<sup>42</sup> Alparslan, *İstanbul Ehl-i Kur'ân ve Mevlithanları*, 168.

<sup>43</sup> Akakuş, "Akkuş Hasan", 275.

<sup>44</sup> Zengin, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Kur'ân Kurslarının Kurulması ve Gelişimi", 11.

<sup>45</sup> Yorulmaz, *Hafız Hasan Hoca*, 111.

<sup>46</sup> Alparslan, *İstanbul Ehl-i Kur'ân ve Mevlithanları*, 168.

<sup>47</sup> DİBSA, 1940.0215, No. 5337.

### 380 | Nurullah Aydeniz. Osman Nuri Taşkent Öncülüğünde Bir Kıraat Eğitimi Kursu: ...

Diyanet İşleri Başkanı adına Adapazarı Müftülüğüne yazılan yazı, vatandaşların Müftülük için yaptırdığı yeni binanın da kaybedilebileceği endişesinin yaşandığını ortaya koymaktadır:

Kur'an öğretici kursunu yeni binaya naklederek Müftülük adına tescil ettiriniz. İlerde bir müdahale olduğu takdirde o zaman icabı düşünülecektir. ... Kıra mukabilinde işgal etmekte olduğunuz dairenin sahibi İsmail Hakkı Balaban, Başkanlığımıza gönderdiği bir dilekçede bu binanın tahliyesini talep etmektedir. Yeni yapılan binaya dairenin de nakli mümkün olduğu takdirde iş'arı beyan olunur.<sup>48</sup>

Bu yazışmalar dikkate alındığında, Müftülüğün kurum olarak görevini icra edecek mekân aradığı yıllarda Taşkent'in eğitim-öğretim yeri bulmakta zorlandığına dair değerlendirmeleri abartı olarak görmemek gerekir. Taşkent'in bugünkü ismiyle Tozlu Camii yanında o yıllarda bulunan tek katlı ve iki odalı binayı kullanıp kullanmadığına dair edinilen herhangi bir belge yoktur. Ancak 1940'ta Taşkent'in yerine göreve başlayan Himmet Babaloğlu hakkında Adapazarı müftüsü ve kaymakamı adına 16.05.1940 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığına yazılan bilgilendirme yazısında yer alan ifadeler Taşkent'in de söz konusu iki odalı binanın bir odasını kullandığını düşündürmektedir:

02/05/1940 tarih 1618 sayılı emirnameyi riyaseti celilelerine karşılıktır. Kazamız Kur'an öğretmenliğine tayin buyurulan Hafız Himmet Babaloğlu Gubarizade<sup>49</sup> Camii şerifi havlisinde vaki imam ve hatibe ve Kur'an öğretmenliğine mühassas hücrede 9/5/1940 tarihinde vazifesine mübaşeret<sup>50</sup> eylediği beray malumat arz olunur.<sup>51</sup>

İlgili yazıda geçen söz konusu oda için "imam ve hatibe ve Kur'an öğretmenliğine mühassas" ifadesinin kullanılması buranın Taşkent'ten itibaren eğitim için kullanıldığını akla getirmektedir. Bunu destekleyecek bilgiyi Taşkent'ten sonra Kur'an öğreticisi olarak göreve başlayan Himmet Babaloğlu'nun görev süresinin sonlarında birlikte çalıştığı Kur'an Kursu Hocası K5 vermiştir. Onun aktardığına göre Taşkent, Karaosman Camii'nde imamlık yapmış, Tozlu Camii'nin yanındaki Kur'an kursunda da öğrencileri okutmuştur.<sup>52</sup> Muhtemeldir ki Taşkent'in Adapazarı'ndaki öğrencilerinden Işık'ın "Tozlu Camii'nin yanında bulunan bir kahvenin bitişiğindeki odada da (ders) okutuyordun." derken kastettiği aynı yerdir.<sup>53</sup> Çünkü yazışmalarda iki odalı binanın sadece bir odasının imam ve Kur'an öğreticisine tahsis edildiği belirtilmektedir. Bu veriler çerçevesinde Gubarizade (Tozlu) Camiinin imamına tahsis edilmiş olan odanın aynı zamanda Taşkent'in eğitim faaliyetlerine de tahsis edildiği söylenebilir.

Taşkent döneminde ilgili kurs hangi isim ile açılmıştır? Ya da herhangi bir kurum ihdas etmeksizin ona Adapazarı'nda kıraat eğitimi gerçekleştirme izni mi verilmiştir? Taşkent, öğrencisi Babaloğlu'na Adapazarı'nda verdiği icâzetnâmede kendisini bir kuruma ve kursa nispet etmeksizin "Adapazarı'nda Kur'an'ı ezberlemek, öğrenmek ve kıraatleri şâtiyye ve dürre tarikiyle almak isteyenlere muallim ve okutucu"<sup>54</sup> olarak takdim etmiş, Hızal'a icazet verdiğini beyan eden yazısını sadece "Adapazarı Kur'an Öğretmeni" sıfatıyla imzalamıştır.<sup>55</sup> Ancak Adapazarı'nda Taşkent ile gerçekleştirilen kıraat eğitiminin kurumsal bir hüviyete sahip olduğunu gösteren bazı yazışmalar vardır ki bu belgelerde onun dönemindeki kurs için *dârülhuffâz* ismine yer verilmiştir. Örneğin Taşkent'ten sonra da Kur'an öğretiminin devamını isteyenler dilekçelerinde "buradaki dârülhuffâzın" ifadesine yer vermiş ve kendilerini

<sup>48</sup> DİBSA, 1940.0215, No. 4025.

<sup>49</sup> Gubarizâde, Tozlu Camii'nin eski ismidir.

<sup>50</sup> Her ne kadar bu yazıda 09.05.1940 tarihi verilse de Diyanet İşleri Başkanlığı daha sonraki bir yazı ile Himmet Efendi'nin göreve başlamasını 01.06.1940 olarak belirlemiştir. bk. DİBSA, 1940.0215, No. 1617.

<sup>51</sup> DİBSA, 1940.0215, No. 192221.

<sup>52</sup> K5, Kişisel Görüşme, 23 Eylül 2019.

<sup>53</sup> Yorulmaz, *Hafız Hasan Hoca*, 111.

<sup>54</sup> DİBSA, 1940.0215, No. 7442; Aydeniz, "Verdiği Bir İcâzetnâme Üzerinden Akreboğlu Osman Nuri Taşkent", 511.

<sup>55</sup> DİBSA, 1966.0933, 20.6.939.

“Adapazarı Dârülhuffâz Müdavimleri” olarak takdim etmişlerdir. Ancak aynı dilekçede Taşkent’ten “Adapazarı Kur’ân Öğretmeni” olarak bahsetmişlerdir.<sup>56</sup> Himmet Babaloğlu, Taşkent’ten boşalan Kur’ân öğretmenliğine talip olduğu yazısında “Adapazarı Dârülhuffâz Öğretmeni Hafız Osman”<sup>57</sup> ifadesine yer verirken benzer şekilde Taşkent’in öğrencisi olan diğer talip İsmail Uziş de “Adapazarı Dârülhuffâzına”<sup>58</sup> ifadesini kullanmıştır. Dönemin müftüsü ise Adapazarı’ndaki eğitimin Taşkent’ten sonra da devam etmesi için ricada bulunduğu yazısında herhangi bir kurs ismi yerine “bu müessesesi hayriyyenin” vurgusuyla kursun ismi değil de faydası üzerinden bir nitelemede bulunmuştur.<sup>59</sup> Burada bizim için anlamlı olan Taşkent ile başlasa da kıraat eğitiminin ondan bağımsız bir müessese olduğu kanaatinin paylaşılması ve öyle kabul edilmesi talebidir. Bu nedenle onun ardından yeni bir Kur’ân öğretmeni ataması yapılarak müessesenin devamı arzu edilmiştir. Dolayısıyla Cumhuriyet döneminde resmen onun öğreticiliğiyle başlayan kıraat eğitimi aynı zamanda kurumsal bir faaliyet olarak kabul edilmiş ve onun dönemi için “Adapazarı Dârülhuffâzı” ismi kullanılmıştır.

Taşkent’in Adapazarı’nda eğitimi hangi vakitlerde gerçekleştirdiği, öğretiminin sadece kıraatle mi sınırlı kaldığı, öğrenci profilinin nasıl olduğu ve kaç kişi mezun ettiği de yine Himmet Babaloğlu dönemiyle ilgili yazışmalardan hareketle tespit edilebilmiştir. Bu konuda bizi aydınlatan yazışmalardan biri 14.12.1945 tarihinde Adapazarı müftüsünün Diyanet İşleri Başkanlığına yazdığı yazıdır:

Bidayetten butarihe kadar mezun olan 97 talebeden 27’si hıfzı ikmalen 13’ü tashih-i huruftan 43’ü küçük sureleri yüzünden okuyup bellekle 83 talebe şimdiki Kur’ân öğreticisi Himmet zamanında ve 14 talebede tashih-i huruftan Hafız Osman Taşkent zamanındaki ceman 97 talebe mezun olmuştur.<sup>60</sup>

Söz konusu yazıda Taşkent’ten eğitim alanların tamamı tashih-i hurûf mezunu olarak zikredilmiştir. Bir sonraki Kur’ân öğreticisi Himmet Efendi zamanında sadece hafızlık yaparak ve kısa süreleri ezberleyerek mezun olanlar ile tashih-i hurûftan mezun olanlar ayrı ayrı belirtilmiştir. Taşkent zamanında mezun olanlar arasında da tashih-i hurûf dışında hafızlık yaparak ya da kısa süreleri ezberleyerek mezun olanlar olsaydı muhtemelen onlar da ayrıca belirtilirdi. Söz konusu icâzetnâmede Taşkent, görevini “Adapazarı’nda Kur’ân’ı ezberlemek, öğrenmek ve kıraatleri şâtıbiyye ve dürrü tarikiyle almak isteyenlere muallim ve okutucu” şeklinde açıklamıştır. Açıklamasında yer alan “Kur’ân’ı ezberlemek, öğrenmek” gibi ifadelerinden hareketle tashih-i hurûf, aşere, takrib ve tayyibe dışında değerlendirilecek bir görevi ya da yetkisi olduğu söylenebilirse de mezun ettiği öğrencilerinin tamamı tashih-i hurûf mezunu olarak zikredilmiştir. Aslında öğrencilerinden Işık, hafızlığa Taşkent’ten önce Orhan Cami İmamı Mehmet Efendi’de başlamış ve Taşkent’te tamamlamıştır.<sup>61</sup> Buna rağmen onun hafız olarak mezuniyeti ayrıca dile getirilmemiştir. Diğer taraftan yaklaşık üç buçuk yıl Adapazarı’nda Kur’ân öğretmeni olarak görev yapan Taşkent’in mezun öğrenci sayısının 14 ile sınırlı kalması da gerçekleştirdiği eğitimin kıraat eğitimi olduğunu güçlendirmektedir. Muhtemeldir ki ondan istenilen eğitim bütünüyle kıraat eğitimidir. Bu nedenle Kur’ân’ı yüzünden okuyarak, kısa süreleri ezberleyerek ve hafızlık yaparak ondan istifade edenler olmuş olsa bile bunlar mezuniyete konu edilmemiş ve ayrıca belirtilmemiştir.

Taşkent tashih-i hurûfa ilave olarak aşere ve takrib de okutmuştur. Bu durumu öğrencilerinden Himmet Babaloğlu ve Ahmet Hızal’a verdiği icâzetler bağlamında ele alıp incelemek konuyu daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır. Örneğin öğrencilerinden Babaloğlu’na

<sup>56</sup> DİBSA, 1940.0215, 9.3.1940.

<sup>57</sup> DİBSA, 1940.0215, 26.3.940.

<sup>58</sup> Bu belge Himmet Babaloğlu dosyasında yer almaktadır. Muhtemelen kursla ilgili olduğu için daha sonra kurs öğreticisi olarak atanan Himmet Babaloğlu dosyasına koyulması uygun görülmüştür. bk. DİBSA, 1940.0215, 30.3.940.

<sup>59</sup> DİBSA, 1940.0215, No. 1118128.

<sup>60</sup> DİBSA, 1940.0215, No. 7373.

<sup>61</sup> Yorulmaz, *Hafız Hasan Hoca*, 111.

verdiği icâzetnâmede şu ifadelere yer vermiştir: ...Nihayet bana okuma isteğiyle geldi. Kıraatlerin bütünü şâtıbiyye, dürrü ve tayyibe tarikiyle okudu.<sup>62</sup> Bir diğer öğrencisi Ahmet Hızal'a icâzet verdiğini beyan eden 20.06.1939 tarihli yazısında ayrıntılı bir şekilde Hızal'ın aldığı eğitimi tarihleriyle birlikte belirtmiştir. Buna göre Hızal'ın tashîh-i hurûftan icâzet tarihi 13.05.1933, aşereden 10.05.1935 ve takribden 20.05.1939'dur.<sup>63</sup> 1936 öncesinde Taşkent İstanbul'da görev yaptığına göre Hızal'ın Adapazarı'nda aldığı eğitim takrib eğitimdir. Bu iki öğrencisiyle ilgili olarak bizzat Taşkent'in aldıkları eğitim hakkında düştüğü notlar, söz konusu yazıda Adapazarı müftüsünün belirttiğinin aksine sadece tashîh-i hurûftan değil aynı zamanda aşere ve takribden de mezun olan öğrenciler olduğunu göstermektedir. Muhtemelen dönemin müftüsü aşere ve takribi de kapsayacak şekilde mezun olan öğrencilerin kıraat eğitimi aldıklarını hepsi için tashîh-i hurûf kavramını kullanarak ifade etmiştir. Fakat bu sefer de "Mezun olan öğrencilerin tamamı tashîh-i hurûftan ayrı olarak aşere ve takrib de okumuş mudur?" sorusuyla yüzleşiriz ki eldeki mevcut veriler bu soruya "Evet!" ya da "Hayır!" şeklinde bir cevap vermemize yetmemektedir. Ancak bu veriler onun öğretiminin öğrencilere Kur'an okumayı öğretmek, isteyenlere hafızlık yaptırmak gibi sıradan bir Kur'an kursu faaliyeti olmadığını söyleyebilmemize imkân tanımaktadır. Bu nedenle Taşkent'in ilmi kıraat bağlamında bir öğretim gerçekleştirdiği artık söylenebilir.<sup>64</sup>

Taşkent ile başlayan kursun asıl faaliyetinin kıraat eğitimi olduğunu ve böyle anlaşıldığını onun Adapazarı'ndan ayrılmasından sonra söz konusu kursun devam etmesini talep eden öğrencilerinin yazdığı ortak dilekçeden ve görevine talip olan öğrencilerin Babaloğlu ve Uziş'in dilekçelerinde vurguladıkları hususlardan hareketle de temellendirmek mümkündür. Taşkent'in İstanbul'a dönmelerinden sonra kursun kapatılacağına dair haberler üzerine öğrencilerinin yazmış olduğu dilekçede yer vermiş oldukları ifadeler oradaki eğitimin daha çok kıraat eğitimi olduğunu ortaya koymaktadır:

...Tashîhihuruf ve ta'limelfâzı Kur'an fen ve ilminde sahibi ilim ve kudret kimselerin Adapazarı'mızda mevcut bulunduğu ve o meyanda Orhan Cami Şerifi Müezzini Hafız İsmail Efendi ve Serdivan Köy Camii Şerifi Hatîbi Hafız Himmet Efendi vesaire gösterileceği mümkün iken ve tek mil vatanımızda böyle bir zatın yani Kur'an öğretmenliğini yapabilecek kimsenin bulunamayacağı tahakkuku anındı dahi diyarı diğerden celp ve tavzifi muktazayı hal ve maslahat iken...<sup>65</sup>

Söz konusu dilekçede adı geçen Babaloğlu da Taşkent'in bıraktığı göreve talip olduğu yazısında ilgili görevi yapabilecek yeterlikte olduğunu kanıtlamaya çalışmak üzere daha önce almış olduğu kıraat eğitimlerine atıfta bulunmuştur:

Adapazarı Darülhuffaz Öğretmeni Hafız Osman Ef.nin İstanbul'da Beyazıt Cami şerifi imametina nakil ve tayini hasebile burada inhilâleden Kur'an öğretmenliği vazifesine tayinime talibim. Şerait lâzimesine gelince: Evvela İstanbul İmam Hatip Mektebinin üçüncü sınıfından tasdiknameyi haiz olmakla beraber İstanbul'da Yeni Camii imamı meşâhir huffazdan Hafız Nuri Ef.den<sup>66</sup> tashîhi huruf, aşere ve takribi teallüm ettikten sonra buradaki Üstazı KülHafız Osman Ef.nin Adapazarı'na vürudile vazifesi başına geçtiği günden itibaren iki seneye yakın bir zamandan beri muamileyhten betekrar tashîhi huruf, aşere ve takribi bilikmal icâzetnâmede aldım. ...<sup>67</sup>

Taşkent'in yerine talip olan diğer isim Uziş de benzer şekilde kursta verilecek eğitimin kıraat eğitimi olduğu düşüncesiyle yeterliğini o bağlamda ortaya koymak istemiştir: Dahileri

<sup>62</sup> DİBSA, 1940.0215, No. 7442; Aydeniz, "Verdiği Bir İcâzetnâme Üzerinden Akreboğlu Osman Nuri Taşkent", 511.

<sup>63</sup> DİBSA, 1966.0933, 20.6.939.

<sup>64</sup> Taşkent'te Adapazarı'nda hafızlığını tamamladığını belirten ulaşılabildiğimiz tek kişi Hüseyin Işık'tır. Fakat hafızlıkla beraber tashîh-i hurûf da okumuş olabileceği göz önünde bulundurulursa onun bu durumunu, yaptığı hafızlığın değil de aldığı tashîh-i hurûf eğitimi üzerinden mezuniyete konu edildiği şeklinde yorumlayabiliriz. bk. Yorulmaz, *Hafız Hasan Hoca*, 111.

<sup>65</sup> DİBSA, 1940.0215, 9.3.1940.

<sup>66</sup> Alparslan, *İstanbul Ehl-i Kur'an ve Mevlithanları*, 36-37.

<sup>67</sup> DİBSA, 1940.0215, 26.3.940.



Adapazarı'nın Orhan Cami Şerif müezzini ve takribi vücuhneticei ilmi Kur'ân lazım olacak nevakısa talibine ikmâl ettirebilecek hakka haiz ...<sup>68</sup>

Ayrıca Taşkent'in öğrenci sayısı ilgili yazıda belirtildiği gibi mezun olan 14 kişi ile sınırlı değildir. Onun 1939'un sonu veya 1940'ın başında Adapazarı'ndan ayrılması ile kursun kapatılmaması için Diyanet İşleri Başkanlığına yazılan dilekçede kendilerini "Dârülhuffâz Müdâvimleri"<sup>69</sup> olarak takdim eden öğrenciler kursun hâlihazırda mevcudunun 40 olduğunu belirtmişlerdir. Söz konusu dilekçede imam Himmet Babaloğlu ve müezzin İsmail Uziş'in isimleri de bulunmaktadır.<sup>70</sup>

Taşkent'ten sonra onun yerine Kur'ân öğreticisi olarak göreve başlayan Himmet Babaloğlu'nun göreve başlaması ile Adapazarı müftüsünün 27 Mayıs 1940 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığına yazdığı bir başka yazıda kursun durumu ve öğrencileri hakkında verdiği bilgiden Taşkent'in öğrenci profilini ve öğretim zamanını nasıl planladığını da anlamak mümkündür:

18/5/1940 tarih ve 1820 sayılı emirnamei riyaset celilerine karşılıktır.

Kazamız Kur'ân öğretmenliği kursunda yeni baştan 24 talebe kayıt edilmiştir. Bunlardan tashîhi huruf için 15 her gün 9'da köy imamlarından olmak dolayısıyla haftada bir gün devam edebiliyorlar. Ve 16'sı ezberden 8'i yüzünden okumakta oldukları ve mükayyet talebelerin kısmı küllisi çarşıda esnaf olmakla evvelce olduğu gibi her birerleri dersini okuyup ticarethanelerine gittiklerinden müctema bir halde kimse bulunamayacağı beray malumat hurmetlerimle arz olunur.<sup>71</sup>

İlgili yazıdaki "evvelce olduğu gibi" ifadesi Taşkent dönemine göndermedir ki bu da onun zamanındaki öğrenci profiline dair bir fikir verdiği gibi Kur'ân öğretim faaliyeti için kesin bir vakit belirlemediğini ve öğrencilerini toplu halde bir arada tutmadığını göstermektedir. Muhtemeldir ki öğrencilerin bir kısmı -Yukarıda iki isim zikredildi.- imam veya müezzin olarak görev yaparken<sup>72</sup> bir kısmı da maişetlerini karşılamak için esnaflık yapmış veya esnafların yanında çalışmıştır.

Mezun ettiği 14 öğrencinin tamamı değilse de önemli kısmının kimler olduğu bilinmektedir. Alparslan, öğrencileri arasında Hasan Akkuş<sup>73</sup>, Ahmet Hızal, Osman Alper ve Ahmet Bolulu gibi isimleri saymaktadır. Bunlar arasından sadece Ahmet Bolulu ve Ahmet Hızal için Adapazarı'nda Taşkent'ten eğitim aldıklarını özellikle belirtmiştir.<sup>74</sup> Tok ise ilave olarak Hilmi Ak ismine yer vermekte ve Ak'ın 1930-1939 arasında Taşkent'ten aldığı eğitime önce İstanbul Nuruosmaniye'de sonra Sakarya'da devam ettiğini belirtmektedir.<sup>75</sup> Bu isimlere çalışmalarımız sonrasında kesin olarak Himmet Babaloğlu'nu da ekleyebiliriz. Zira söz konusu icâzetnâme Taşkent tarafından Adapazarı'nda Babaloğlu için yazılmıştır. İlgili kısımda Taşkent şu satırlara yer vermiştir:

<sup>68</sup> DİBSA, 1940.0215, 30.3.940.

<sup>69</sup> DİBSA, 1940.0215, 9.3.1940.

<sup>70</sup> DİBSA, 1940.0215, 9.3.1940.

<sup>71</sup> DİBSA, 1940.0215, No. 2056231.

<sup>72</sup> Ahmet Hızal, Heybeliada'da imam ve Kur'ân kursu hocası olarak görev yaparken Sakarya Akyazı Hasanbey Mahallesi'nden Beşir Kara da Heybeliada Sanatoryumu'nun imam ve gassallığını yapıyordu. Beşir Kara'nın yakınlarından K2, yakinen tanıdığı Ahmet Hızal için -onun Adapazarı'nda Akreboğlu'ndan kıraat eğitimi aldığı yıllara tekabül edecek şekilde- Akyazı Süpren Mahallesi'nde imamlık yaptığını belirtmektedir. (K2, Kişisel Görüşme, 08 Mayıs 2017); Benzer şekilde Ahmet Hızal'ın öğrencilerinden emekli imam K3 de hocasının Akyazı Süpren Mahallesi'nde -o tarihlere tekabül edecek şekilde- imamlık yaptığını aktarmıştır. (K3, Kişisel Görüşme, 20 Eylül 2019).

<sup>73</sup> Hasan Akkuş, takribi Akreboğlu'nda İstanbul Nuruosmaniye Camii'nde birlikte imam olarak görev yaparlarken okumuştur. Dolayısıyla Hasan Akkuş Adapazarı'nda okuttuğu öğrenciler arasında değildir. bk. Akakuş, "Akkuş Hasan", 275.

<sup>74</sup> Alparslan, *İstanbul Ehl-i Kur'ân ve Mevlithanları*, 168.

<sup>75</sup> Tok, *Akreboğlu Hâfiz Osman Nûri Taşkent'in Hayâtı, Görev ve Kur'ânî Hizmetleriyle Öğretim Metodolojisi*, 159.

### 384 | Nurullah Aydeniz. Osman Nuri Taşkent Öncülüğünde Bir Kıraat Eğitimi Kursu: ...

...Bu şerefli icâzeti bitirme tarihi receb-i şerif ayı binden sonra üç yüz elli sekiz hicret-i nebeviyye senesidir. Sahibine milyon selam olsun. Güneş ve ay, dönüş devam ettiği müddetçe ona selam olsun. Adapazarı beldesi. ...<sup>76</sup>

Aynı şekilde Hızal için yazdığı ve icâzet silsilesine onu dâhil ettiğini beyan eden ilgili yazısını da 20.06.1939 tarihinde "Adapazarı Kur'an Öğretmeni" sıfatıyla imzalamıştır.<sup>77</sup> Dolayısıyla araştırmalarımız neticesinde Babaloğlu ile Hızal'ın Adapazarı'nda mezun olanlar arasında yer aldığı kesin olarak söylenebilir. İlave olarak Taşkent'in Adapazarı'ndan ayrılmasından sonra kursun kapanmaması için yazılan dilekçede ismi bulunan dönemin Orhan Gazi Camii Müezzini İsmail Uziş<sup>78</sup> ve 1957 yılında Adapazarı Aziziye Camii'nde görev başlayan, dilekçenin yazıldığı yıllarda Büyükesence köyünde bulunan Hasan Hüseyin Işık da Adapazarı'nda ondan eğitim alan öğrenciler arasında zikredilebilir.<sup>79</sup> Dilekçede kendilerini "Dârül-huffâz Müdavimleri" olarak takdim eden ve 40 kişi olduklarını belirten bu kişiler isimlerini el ile yazıp imzaladıkları için pek okunmamakta, bir kısmının ismi okunsa bile soy ismi okunmamakta ya da ismin ilk harfini yazdığı için tam isimler tahmin edilememektedir.

"Taşkent, Adapazarı'nda mezun ettiği öğrenciler için bir icâzet merasimi düzenlemiş midir?" sorusuna net bir cevap vermek olası değildir. Yalnız bunun bir gelenek olduğu,<sup>80</sup> daha sonraki Kur'an öğreticisi Himmet Babaloğlu zamanında düzenli bir şekilde ve ağırlıklı olarak tarihi niteliği olan Orhan Gazi Camii'nde tertip edildiği<sup>81</sup> göz önünde bulundurulduğunda, Taşkent zamanında da icâzet merasimi yapıldığı ve bunun için de Orhan Camii'nin kullanıldığı varsayılabilir.

Taşkent'in 1939'un sonu veya 1940'ın başında Adapazarı'ndan ayrıldığı resmi yazışmalardan da anlaşılmaktadır. Ayrılma sebebi olarak belirtilen iddiaları o dönemle ilgili röportajlardan hareketle bilgi toplayan Alparslan'ın kitabında ve öğrencilerinden Işık ile ilgili yazılmış eserde görebilmekteyiz. Işık'a göre Adapazarı'ndayken bir gün bir polis Taşkent'in dizine vurmuş ve bu nedenle Taşkent birkaç gün camiye gidememiştir. Sonrasında da o darbeden dolayı hastalanmıştır.<sup>82</sup> Alparslan ise herhangi bir sebep belirtmeksizin Taşkent'in yakalandığı hastalıkla mücadele ettiğini, Adapazarı'nda tedavi olma imkânı kalmadığını düşünerek tekrar İstanbul'a dönmenin yollarını aradığını ve nihayet tanıdık bir milletvekilinin araya girmesiyle Beyazıt Camii imamı olarak İstanbul'a geri döndüğünü aktarmaktadır.<sup>83</sup> K1 ise Abdurrahman Gürses'e ve Sarı İmam'a istinaden Taşkent'in Adapazarı'ndaki cemaatin kabalığından ve özellikle "hocaa" gibi saygı ve nezaketten uzak bir şekilde hitap edilmesinden çok rahatsız olduğunu söylemiştir.<sup>84</sup> Bu durum her ne kadar geri dönüş sebebi olarak gösterilebilecek bir mazeret olmasa da ilim ehlinin onun kıymetini takdir edemeyecek insanlar arasında ne denli sıkıntı yaşayabileceğini ortaya koyması açısından manidardır. Diğer taraftan hâlihazırda 40 kadar öğrencisi olan bir hoca efendinin din eğitimi veren kurumların sayılı olduğu o

<sup>76</sup> DİBSA, 1940.0215, No. 7442; Aydeniz, "Verdiği Bir İcâzetnâme Üzerinden Akreboğlu Osman Nuri Taşkent", 512.

<sup>77</sup> DİBSA, 1966.0933, 20.6.939.

<sup>78</sup> DİBSA, 1940.0215, 9.3.1940.

<sup>79</sup> Alparslan da Hasan Hüseyin Işık'ı Akreboğlu'nun öğrencisi olarak zikretmektedir. bk. Alparslan, *İstanbul Ehl-i Kur'an ve Mevlithanları*, 169.

<sup>80</sup> Mehmet Ali Sarı, "İcâzet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 21/400-401.

<sup>81</sup> Himmet Babaloğlu'na ait dosyada 1943, 1948, 1949, 1953 ve sonraki yılların icâzet merasimlerinin Orhan Camii'nde düzenlendiği hakkında bilgi veren belgeler mevcuttur. Ulaşabildiğimiz ilk yılların belgelerinde sadece 1947 tarihindeki icâzet merasimi Adapazarı Yeni Camii'de tertip edilmiştir. bk. DİBSA, 1940.0215.

<sup>82</sup> Yorulmaz, *Hafız Hasan Hoca*, 111.

<sup>83</sup> Alparslan, *İstanbul Ehl-i Kur'an ve Mevlithanları*, 168.

<sup>84</sup> K1, Kişisel Görüşme, 14 Ekim 2019.

dönemde ciddi bir sebep olmaksızın öğrencilerini bırakıp gitmesi de pek anlamlı değildir. Neticice itibari ile Taşkent, 1939'un sonu ya da 1940'ın başında rahatsızlığı nedeniyle İstanbul'a geri dönmüştür.

Taşkent'in Adapazarı'ndan ayrılmasından sonra, yukarıda değişik bağlamlarda belirtildiği gibi, ilgili kurs varlığını icâzetnâme verdiği öğrencilerinden Himmet Babaloğlu'nun atanmasıyla devam ettirmiştir. Ancak Babaloğlu ile kursun ismi de niteliği de değişmiştir. Taşkent zamanında yazışmalarda Adapazarı Dârülhuffâzi ismine yer verilirken Babaloğlu döneminde kurstan Tozlu Cami Kur'an Kursu<sup>85</sup> ve Tozlu Kur'an Kursu<sup>86</sup> şeklinde bahsedilmiştir. Öte yandan verilen eğitimin türünün de değiştiği söylenebilir. Yine yukarıda değinildiği gibi Taşkent döneminde mezun olanların tamamı (14 öğrenci) sadece tashîh-i hurûf mezunu olarak zikredilirken Babaloğlu zamanındaki mezun öğrenciler "hafızlığını tamamlayan, tashîh-i hurûf eğitimi alan ve kısa süreleri yüzünden okuyup belleyen" şeklinde kategorilere ayrılmıştır.<sup>87</sup> Ancak burada belirtilmelidir ki Babaloğlu öğrencilerine tashîh-i hurûf dışında aşere ve takrib eğitimi vermemiştir. Zira öğrencilerinden Sakarya merkez Orta Camii emekli imamı K4, hocası Babaloğlu için "*kendisi kurrâ idi, mevlitlerde aşere ve takrib üzere Kur'an okurdu. Ama bize aşere ve takrib okutmadı*" açıklamasında bulunmuştur.<sup>88</sup> Dolayısıyla Taşkent ile başlayan ve kıraat eğitimi veren ilgili kurs öğrencisi Babaloğlu ile genel bir Kur'an kursuna dönüşmüştür.

### Sonuç

Üstâd-ı küll nitelemesiyle kıraat ilminde otoritesi vurgulanan Osman Nuri Taşkent'in İstanbul Nuruosmaniye Camii başıamamı iken 1936 yılında Kocaeli'ye bağlı bir ilçe olan Adapazarı'nda Kur'an öğretmeni olarak görevlendirilmesi sıradan bir vakıa değildir. Aslında bu, Kur'an kurslarının faaliyete geçtiği ve sayılarının yavaş da olsa arttığı 1930'lu yıllarda kıraat eğitimi veren bir kurum ihdas etme girişimidir. Nitekim ulaşılan birçok bilgi ve belge bunu göstermektedir.

Taşkent, 1936'da Adapazarı'nda görevlendirilmeden önce de Nuruosmaniye Camii'nde kıraat eğitimi veriyordu. Zira öğrencilerinden Hızal, 1989'da Diyanet Dergisi'ne verdiği röportajda 1930'ların başından itibaren Nuruosmaniye'de Taşkent'ten kıraat eğitimi aldığını ifade etmiştir. Öte yandan Taşkent de Hızal'a icâzet verdiğini beyan eden yazısında onun tashîh-i hurûftan icâzet tarihini 13.05.1933 ve aşereden 10.05.1935 olarak belirtmiştir ki bunlar en azından onun kıraat eğitimi bağlamında harf inkılâbından sonra izin verilenlerden olduğunu göstermektedir. Bu durumda onun genel bir Kur'an öğretimi için Adapazarı'nda görevlendirildiğini varsaymak makul değildir.

Taşkent'in Adapazarı'ndaki öğrencilerinden Himmet Babaloğlu'na verdiği icâzetnâmede "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin görevlendirmesiyle Adapazarı'nda Kur'an'ı ezberlemek, öğrenmek ve kıraatleri şâtıbiyye ve dürrü tarikiyle almak isteyenlere Muallim ve Okutucu" şeklindeki açıklaması İstanbul'dan ayrılış nedeninin kıraat eğitimi olduğunu ortaya koymaktadır.

Taşkent'in Adapazarı'nda Kur'an öğretmeni olarak görevlendirilmesine yer veren çalışmalarındaki açıklamalar birbiriyle tutarlı değildir. Bu meyanda Alparslan, muğlâk bir takım açıklamalarda bulunurken Tok, ekonomik sebeplerle konuya açıklama getirdiği gibi bunu hiç sorgulama gereği de duymamıştır. Adapazarı'ndaki bir diğer öğrencisi Hüseyin Işık'ın 1930'lu yıllarda Adapazarı'ndan bir heyetin Diyanet İşleri Başkanlığı'na giderek bir hoca talebinde bulunduktan sonra Taşkent'in Adapazarı'nda Kur'an öğretmeni olarak görevlendirildiğini ifade etmiş olması o dönem için en makul gerekçe olarak gözükmektedir. Işık'ın açıklamasıyla

<sup>85</sup> DİBSA, 1940.0215, No. 8807.

<sup>86</sup> DİBSA, 1940.0215, No. 17466.

<sup>87</sup> DİBSA, 1940.0215, No. 7373.

<sup>88</sup> K4, Kişisel Görüşme, 3 Kasım 2019.

Taşkent'in biraz önce yer verilen açıklaması bir arada düşünüldüğünde Adapazarı'ndaki eğitimin kıraat eğitimi olarak planlandığı sonucuna varılabilir.

Ulaşılan bazı belgeler de Taşkent'in Adapazarı'na kıraat eğitimi için gittiğini ve orada verdiği eğitimin kıraat eğitimi olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bunlar arasında yer alan ve Taşkent'in Adapazarı'ndan ayrılmasından altı yıl sonra, 1945 yılında, dönemin Adapazarı Müftüsünün Diyanet İşleri Başkanlığına yazdığı bilgilendirme yazısı belki de en önemli belgedir. Söz konusu belgeye göre Taşkent, Adapazarı'nda tashîh-i hurûftan 14 öğrenci mezun etmiştir. Ancak hemen ifade edilmelidir ki dönemin Adapazarı müftüsünün ilgili yazıdaki "tashîh-i hurûftan" kastı kıraat eğitimidir. Zira öğrencilerinden Babaloğlu'nun icâzetnâmesinde kıraatlerin bütünü okuduğunun belirtilmesi ve Hızal'ın da Adapazarı'nda Takrib'den icazet alması dönemin müftüsünün mezun öğrenciler için "tashîh-i hurûf mezunu" ifadesini kıraat eğitiminin bütünü kapsayacak şekilde kullandığını açıklamaktadır. Fakat mevcut veriler çerçevesinde mezun olan 14 öğrencinin de tashîh-i hurûftanayrı olarak aşere ve takrib okuduğuna dair net bir şey söylemek mümkün değildir.

Taşkent'in Adapazarı'ndaki öğrencilerinden Himmet Babaloğlu ve İsmail Uziş'in hocalarının bıraktığı göreve talip olduklarını beyan eden dilekçeleri de Adapazarı'nda Taşkent ile başlayan sürecin kıraat eğitimi olduğunu delillendiren önemli yazılardandır. Zira ilgili dilekçelerde her ikisi de Adapazarı Kur'ân öğretmenliğine aday olduklarını daha çok aldıkları kıraat eğitimi ve o husustaki yetkinlikleri ile ifade etmeye çalışmışlardır.

"Taşkent'in Kur'ân öğretmeni olarak Adapazarı'nda görevlendirilmesi bireysel olarak ona verilen izin midir yoksa orada bir kurum ihdas edilerek mi görevlendirilmiştir?" sorusuna onun gidişi bağlamında belki net bir cevap verilemeyebilir. Ancak bazı yazışmalar onun dönemi için söz konusu eğitimin kurumsal bir faaliyet olduğunu göstermektedir. Bu nedenle onun dönemi için kıraat eğitimi kurum olarak dile getirilmek istendiğinde "Adapazarı Dârü'lhuffâzı" ismine yer verilirken Taşkent söz konusu olduğunda "Adapazarı Kur'ân Öğretmeni" nitelimesinde bulunulmuştur. Bununla birlikte Adapazarı Kur'ân öğretmenliği kurumsal bir nitelik taşıdığı için Taşkent'in ardından öğrencilerinden Himmet Babaloğlu ilgili göreve atanmıştır.<sup>89</sup> Adapazarı'ndaki eğitimin kurumsal bir faaliyet olduğunu ve Taşkent ile başladığını resmi olarak ortaya koyacak belki en önemli belge, dönemin Adapazarı müftüsünün 1945'in sonuna kadar ilgili kurstan mezun olan öğrenci sayısını, Taşkent'in mezun ettiği öğrenci sayısına da yer vererek belirttiği yazıdır.<sup>90</sup>

Taşkent'in ayrılmasından sonra öğrencilerinden Himmet Babaloğlu'nun atanmasıyla kurs varlığını devam ettirse de kıraat eğitimi veren bir ihtisas kursu olmaktan çıkmış ve genel bir Kur'ân kursuna dönüşmüştür. Bunu ortaya koyan en önemli belge, yukarıda da bahsi geçen ve 1936'dan 1945'e kadar kurstan mezun olan öğrenciler hakkında bilgi veren yazıdır. İlgili yazıda Taşkent döneminde mezun olanların tamamı (14 öğrenci) kıraat eğitimi bağlamında tashîh-i hurûf mezunu olarak zikredilirken Babaloğlu zamanında mezun olan öğrenciler (83 öğrenci) "hafızlığını tamamlayan, tashîh-i hurûf eğitimi alan ve kısa sureleri yüzünden okuyup belleyen" şeklinde kategorilere ayrılmıştır.

Elde edilen bilgi ve belgelerle Adapazarı Dârülhuffâzı'nın Cumhuriyet döneminde kıraat eğitimi için ihdas edilmiş bir kurs olduğunu, söz konusu kursa yetkin bir kurrâ olarak Taşkent'in münasip görüldüğünü söylemek yanlış olmaz. Buna bağlı olarak Taşkent'e istinaden oluşan "Hafız Osman Ekolü"<sup>91</sup> de Cumhuriyet döneminde ortaya çıkan ilk ekollerden biri olarak takdim edilebilir. Burada dikkat çeken husus, Taşkent'in Adapazarı Dârülhuffâzı'nda yürüttüğü eğitim faaliyeti, hem harf inkılâbı ile başlayan yasak sonrası en azından Sakarya ve çevresinde genel anlamda Kur'ân öğretiminin hem de Cumhuriyet döneminde kurumsal düzeyde kıraat eğitiminin başlangıcını teşkil etmesidir.

<sup>89</sup> DİBSA, 1940.0215. No. 1468.

<sup>90</sup> DİBSA, 1940.0215. No. 7373.

<sup>91</sup> Tok, "Akreboğlu Hâfız Osman Nûri Taşkent'in Hayâtı, Görev ve Kur'ânî Hizmetleriyle Öğretim Metodolojisi", 165.

İstanbul gibi bir şehri ve Nuruosmaniye gibi tarihi bir caminin başımamlığını bırakarak o yıllar henüz Kocaeli'ye bağlı bir ilçe olan Adapazarı'na Kur'an'a hizmet ve kıraat ilimlerini yaşatmak için giden Taşkent'in bu fedakârlığı unutulmamalıdır. Bu nedenle doğup büyüdüğü ve hafızlığını tamamladığı Rize'de, yetiştiği ve tarihi camilerin imamlığını yaptığı İstanbul'da ve Kur'an'ın nurunu yeniden yaymak için gittiği Sakarya'da, camilere, hafız yetiştiren Kur'an kurslarına ve kıraat eğitim merkezlerine adı verilerek ismi de hatıraları da yaşatılmıştır.

**Kaynakça**

- Akakuş, Recep. "Akkuş Hasan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2: 275. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Akaslan, Yaşar. "Türkiye'de Kıraat İlmi Eğitim-Öğretimi". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/2 (2018): 1081-1007.
- Akgün, Vahdettin. "Kur'ân Kursları ve Halkın Kur'ân Kurslarından Beklentileri". *Kur'ân Kurslarında Eğitim Öğretim ve Verimlilik* (2000). Ed. İsmail Kurt- Seyid Ali Tüz, 187-201. İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı, 2000.
- Alakuş, Fatih - Bahçekapılı, Mehmet. *Din eğitimi açısından İngiltere ve Türkiye*. İstanbul: Ark Yayınları, 2009.
- Albayrak, Sadık. *Türkiye'de Din Kavgası*. İstanbul: Sebil Matbaacılık, 1975.
- Alparslan, Ramazan. *İstanbul Ehl-i Kur'ân ve Mevlithanları*. İstanbul: Acar Basım, 2014.
- Altan, Bayram. "Seçkin Hafızlarımız (Ahmet Hızal)", *Diyanet Dergisi* 363 (1989): 6-7.
- Ayhan, Halis. *Türkiye'de Din Eğitimi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999.
- Bahçekapılı, Mehmet. *Türkiye'de Din Eğitiminin Dönüşümü*. İstanbul: İlke Yayınları, 2012.
- Baltacı, Cahit. "Türk Eğitim Sisteminde Kur'ân Kurslarının Yeri". *Kur'ân Kurslarında Eğitim Öğretim ve Verimlilik* (2000). Ed. İsmail Kurt- Seyid Ali Tüz. 15-18. İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı, 2000.
- Başkurt, İrfan. *Din Eğitimi Açısından Kur'ân Öğretimi ve Yaz Kur'ân Kursları*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2007.
- Bozkurt, Nebi. "Dârulkurrâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8: 543-545. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Bulut, Mehmet. "Camiler ve Cami Hizmetlilerinin Evkaf Umum Müdürlüğüne İdaresi (1931-1950)". *Diyanet İlmî Dergi* 55 (2019): 435-466.
- Ceylan, Hasan Hüseyin. *Cumhuriyet Dönemi Din-Devlet İlişkileri*. İstanbul: Risale Yayınları, 1990.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Sicil Arşivi (DİBSA). *Ahmet Hızal [1966,0933]*.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Sicil Arşivi (DİBSA). *Himmet Babahoğlu [1940.0215]*.
- Günaydın, Mehmet. "Reisu'l-Kurra Mehmet Rüştü Aşıkutlu'nun Kur'ân Öğretimine Katkıları ve Dini Görüşleri". *Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (2008): 121-154.
- İpek, Emre. "Türkiye'de Kıraat İlminin Gelişimi ve Tayyar Altıkulaç'ın Bu Alandaki Çalışmaları", *İlahiyat* 2 (2019): 67-78.
- Sarı, Mehmet Ali. "İcâzet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21: 400-401. İstanbul: TDV Yayınları, 2000).
- Öcal, Mustafa. Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 7/7 (1998): 241-268.
- Öztürk, Hayrettin. Kur'ân-ı Kerim Kıraatında Dâd Harfi ve Dudak Talimi. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018.
- Öztürk, Şükrü. "Kur'ân Kurslarının Eğitim ve Kültür Hayatımıza Katkıları". *Kur'ân Kurslarında Eğitim Öğretim ve Verimlilik* (2000). Ed. İsmail Kurt- Seyid Ali Tüz. 173-179. İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı, 2000.
- Tok, İlhan. "Akreboğlu Hâfız Osman Nûri Taşkent'in Hayâtı, Görev ve Kur'ânî Hizmetleriyle Öğretim Metodolojisi", *Son Dönem Karadenizli Merhûm Kurrâlar Sempozyumu* (2018). Ed. Hayrettin Öztürk. 156-165. Samsun: Erkam Yayınları, 2018.
- Yıldırım, Ali -Şimşek, Hasan. Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayıncılık (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2013).
- Yorulmaz, Hüseyin. *Hafız Hasan Hoca*. Sakarya: Erenler Belediyesi Yayınları, 2013.
- Zengin, Zeki Salih. "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Kur'ân Kurslarının Kurulması ve Gelişimi". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2011): 1-24.

**Ek 1: Görüşülen Kiřilere Ait Bilgiler**

Rumuz	Doęumu	Cinsiyeti	Mesleęi	Görüşme Tarihi
K1	1927	Bay	Emekli Müezzin	14.10.2019.
K2	1926	Bayan	Ev Hanımı	08.05.2017.
K3	1940	Bay	Emekli İmam	20.09.2019.
K4	1942	Bay	Emekli İmam	03.11.2019.
K5	1937	Bay	Emekli Kuran K. Hocası	23.09.2019.
K6	1935	Bay	Esnaf Emeklisi	16.09.2019.
K7	1944	Bayan	Ev Hanımı	16.09.2019.